

Tijding 1988 - 1

Kroniek van de heemkundekring

Het Zuidkwartier

Tijding 1988 - 1

*Uitgave van de
heemkundekring
Het Luidkwartier*

april 1988

Tijding 1988 - 1

Inhoudsopgave	Blz.
Doelstelling van de Heemkundekring "Het Zuidkwartier".	3
Samenstelling Bestuur.	4
De Keuren van Ossendrecht, R.J. van den Bergh.	5
Wandelroute II, D. en A. Hugens-Verbrugge.	32
Oos Ostrechts Dialect C/D, D. en A. Hugens- Verbrugge.	35
Wetenswaardigheden over de polders van het Zuidkwartier, deel II. (Vijdtpolder, Nieuwe Zuidpolder, Ossendrechtse Kaai) Werkgroep Toponymie: E. Suykerbuyk, J. v.d. Bussche, A. van Pul, P. Jacobs en C.J. van Opdorp.	42
Laureijs Spernaghel. Schout, Drossaard, Hoofdambtenaar. A.J. Pijnen.	58
Tussen Elzenhaag en Kooibos..... Werkgroep Heemtuin: Riet van Beveren en Maria van Gerwen.	70
Info-Werkgroepen.	75

Kopie voor "Tijding 1988 - 2" gaarne vóór 10 mei inle-
veren op het adres: L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide.

De kopie voor "Tijding 1988-3" vóór 1 september.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen wor-
den ingewonnen bij: Mej. M. Bastiaanse, secretaresse,
Tulpstraat 11
Putte (N.Br.)
Tel. 01645 - 2794 (na 18.00 uur)

Nadruk van of overname uit "Tijding" of gedeelten daar-
van in welke vorm dan ook, is, zonder schriftelijke
toestemming van het bestuur en schrijvers der artike-
len, verboden.

Het Zuidkwartier aanvaardt geen enkele verantwoording
aangaande de stijl en juistheid der artikelen, doch
laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDIGE KRING " HET ZUIDKWARTIER"
opgericht 27 maart 1977.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende of politieke oogmerken. Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Zuidwesthoekgemeenten.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, ten doel:

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving, door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen, enz.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuur-historische en heemkundig waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

Nieuwe leden kunnen zich voor 1988 opgeven d.m.v. storting van de jaarcontributie ad f 25,-- t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht, nr. 14 05 21 437, gironummer van de bank: 1107397.

SAMENSTELLING BESTUUR HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER"

<u>Dhr. L. Timmermans,</u> Duinstraat 40 4631 KV Hoogerheide. Tel. 01646 - 12546	Voorzitter
<u>Dhr. L.F. v.d. Bergh,</u> Aviollandalaan 29 4631 RP Hoogerheide. Tel. 01646 - 13339	Vice-voorzitter
<u>Mej. M. Bastiaanse,</u> Tulpstraat 11 4645 CS Putte. Tel. 01645 - 2794	Secretaresse
<u>Dhr. A. Mattheussens,</u> Aanwas 27 4641 JG Ossendrecht. Tel. 01647 - 2662	Penningmeester
<u>Mevr. M. Beens - van Beeck,</u> Koppelstraat 21 4645 RD Putte Tel. 01645 - 2581	Bestuurslid
<u>Mevr. J.C.V. de Greef - Verhees,</u> Aanwas 47 4641 JG Ossendrecht	Bestuurslid
<u>Dhr. J. van Loon,</u> Kon. Wilhelminastraat 22 4641 GS Ossendrecht Tel. 01647 - 2782	Bestuurslid
<u>Dhr. A.A.J. Suykerbuyk,</u> Bergsestraat 21 4635 RD Huijbergen Tel. 01644 - 2391	Bestuurslid

Losse nummers van de "Tijding" zijn verkrijgbaar voor de prijs van f 6,-- per stuk bij de (1987-1 à f 8,--)
Heer A. van Pul, Duinstraat 40, 4631 KV Hoogerheide,
Tel. 01646 - 13423.

DE KEUREN VAN OSSENDRECHT

Waren het in de 19e eeuw vooral militaire en politieke gebeurtenissen die de belangstelling hadden van mensen die zich met geschiedschrijving of geschiedkundig onderzoek bezig hielden, tegenwoordig zien we een toenemende belangstelling voor alle facetten van het menselijke handelen in het verleden.

Het zijn vooral de ontwikkelingen in de laatste decennia, zoals de vele technologische vernieuwingen, de groeiende economie, de toenemende welvaart, maar ook de problemen in de gezagsverhoudingen tussen burger en overheid, tussen kerkelijk gezag en gelovigen, tussen ouders en kinderen en de veranderingen in de seksuele moraal, die vragen hebben opgeroepen. Als menselijk gedrag en denken zo kan veranderen, hoe reageerde men dan vroeger op de steeds wisselende omstandigheden?

Antwoorden vinden op vragen die over de gevoelskant van het leven gaan, is geen gemakkelijke opgave.

De meeste geschreven bronnen, zoals wij die in de archieven tegenkomen, zijn zakelijke stukken: akten van koop en verkoop, contracten, mandaten, charters, enz. Ze vertellen ons weinig over het gevoelsleven van de mens. Persoonlijke brieven en dagboeken doen dat wel, maar deze zijn zeldzaam en bovendien geschreven door een kleine elitegroep. De meerderheid van de bevolking kon immers noch lezen noch schrijven.

Schilderkunst en literatuur tonen ons beelden en gedachten uit het verleden, maar zijn vaak gebonden aan de conventies van die tijd, zodat voorzichtigheid bij de interpretatie geboden is.

Waarom dan toch een bijzondere plaats voor de keuren? Keuren of ordonnanties zijn voorschriften op juridisch terrein. Ze handelen over de bescherming van eigendommen, over laakbaar gedrag, over persoonlijke veiligheid, enz.

Als ze in de 15e eeuw te boek worden gesteld, deels als gevolg van de toenemende bureaucratie, deels door het streven naar enige uniformiteit in de beslissingen, wordt slechts schriftelijk vastgelegd wat in de gemeenschap al eeuwen gebruikelijk was.

Voortgekomen uit en gevormd door diezelfde gemeenschap. Uit de wens om beschermd te worden en de belofte om die bescherming te geven, uit het verlangen naar meer zekerheid in het harde bestaan en de toezegging die zekerheid te schenken.

Het zijn deze afspraken die de gemeenschap binden.

Er is ook het besef dat niet-naleving of verstoring van deze afspraken de gemeenschappelijke vrede in gevaar kan brengen.

Het is daarom dat eenmaal per jaar de keuren aan de voltallige gemeente worden voorgelezen, met een duidelijke verwijzing naar de straffen bij overtreding.

Het is daarom dat voor diezelfde voltallige gemeente elke nieuwe heer, die zijn heerlijkheid in bezit neemt, zweert de lokale keuren te onderhouden en te eerbiedigen. 2)

Wat de idealen van deze mensen waren, hun werkelijke gevoelens en gedachten, men zal ze ook in de keuren niet dadelijk herkennen. Toch zijn deze keuren, door hun oorsprong, hun inhoud en de grote waarde die de gemeenschap er aan toekende, een bron van bijzondere betekenis. Het zijn vooral de Vlaamse historici geweest die deze bijzondere betekenis onderkenden, getuige de uitspraak

van Dr. Karel Peeters: dat in deze dorpskeuren "het oude volksleven overal in door straalt, dat er voor de taalkundigen buit is te maken en de geschiedenis onzer landelijke beschaving opgemaakt kan worden uit deze keurteksten, omdat zich in die teksten met grote nauwkeurigheid een sociaal regiem weerspiegelt dat thans grotendeels verdwenen is." 3)

DE RECHTSPRAAK.

Een goed begrip van de keuren vereist enige bekendheid met de rechtspraak en het bestuur zoals dat werd uitgeoefend in stad en land, later markiezaat, van Bergen op Zoom.

Door de veelvuldige en soms langdurige afwezigheid van de heren, later markiezen, van Bergen op Zoom, was het voor hen onmogelijk zich persoonlijk met de uitoefening van hun rechtsmacht bezig te houden.

Dat deed in hun plaats de drossaard, in deze functie het hoofd van de rechterlijke organisatie en gevestigd in Bergen op Zoom.

In deze situatie kwam verandering in de 16e eeuw, toen, onder druk van het groeiend aantal dorpen, aparte drossaards werden benoemd te Oudenbosch en Wouw.

Met uitzondering van enkele korte perioden waarin het Zuidkwartier een afzonderlijk drossaardschap vormde, bleven de dorpen ten zuiden van de stad onder de drossaard van Bergen op Zoom.

In 1658 werden ze definitief gecombineerd met het drossaardschap van Wouw.

Enkele namen uit de periode dat het Zuidkwartier een eigen drossaard had, zijn: "drosset" Maes Gobbaert, tegen het einde van de 15e eeuw; deze werd opgevolgd door Laureijs Spernaghel, reeds schout van Woensdrecht en in 1501 "Opperofficier" van de dorpen.

Jan de Hertoghe is in 1504 drossaard van dit gebied. Als echter in 1596 de keuren van Ossendrecht voorgelezen worden, geschiedt dit in opdracht van de drossaard van Bergen op Zoom. 4)

Om zijn taak naar behoren uit te voeren had de drossaard in de stad en in elk dorp van enige betekenis de beschikking over een schout.

Deze was, onder toezicht van de drossaard, belast met het opsporen, arresteren en voorgeleiden van misdadigers. Na de uitspraak van de rechters moest hij er tevens op toezien dat het vonnis werd uitgevoerd.

Hij was, als vertegenwoordiger van het gezag en handhaaver van de openbare orde, vooral in zo'n kleine gemeenschap als een dorp, een man waar met ontzag voor had.

Enkele bekende schouten in de dorpen waren: Hubrecht Finaert, in 1522 schout in Ossendrecht en Melis Bleck, schout en rentmeester in Woensdrecht van 1528 tot 1541.

Aangetoond kan worden dat in de dorpen al rechtbanken, ook wel schepenbanken genoemd, bestonden toen Gerard van Wezemaal, in 1289, de rechtsopvolger werd van de heer van Breda. In de 14e eeuw had Ossendrecht in ieder geval een schepenbank.

De leden van deze schepenbank, meestal zeven in getal, werden voorgedragen door de plaatselijke schout, waarbij gelet werd op integerheid en fatsoen. Belangrijk was ook dat men niet onbemiddeld was. Een afhankelijke positie kon al snel leiden tot uitspraken met een luchtje. Dat men niet altijd blij was met zijn benoeming, blijkt uit de boetes, die werden gegeven als men weigerde om het ambt te aanvaarden.

De leden van de rechtbank gebruikten de keuren als leidraad bij het nemen van hun beslissingen.

In de keuren stond precies omschreven wat als overtreding werd aangemerkt en de straf die op deze overtreding van toepassing was.

Mocht er een overtreding of gebeurtenis hebben plaatsgevonden die niet in het keurboek stond vermeld, dan konden de schepenen uitspraak doen, waarbij een vergelijkbare overtreding, die wel vermeld stond, als maatstaf gold, of anders naar hun eigen goeddunken. (zie punt 51, keuren)

Onderzoek van de keuren in het Zuidkwartier brengt de volgende aspecten aan het licht:

- a. In de meeste dorpen had men dezelfde, of nagenoeg dezelfde, keuren.
- b. Door de jaren heen werden veel keuren niet of nauwelijks gewijzigd, wel groeiden ze in aantal.
- c. Er bestond een duidelijk verschil tussen de dorpskeuren en de keuren van de stad.

De stad had een heel andere geaardheid. Hier geen regelingen voor mensen die werkten op het wijde platteland, geen voorschriften voor het "stauwen" van vee of het kappen van hout, maar voorschriften voor ambachtslieden, kooplieden en marktlui.

Straffen voor onvoorzichtigheid met vuur, of boetes voor mensen die op andere wijze de veiligheid van de stad in gevaar brachten. Hier waren het keuren voor een drukke, opeengepakte samenleving.

DE EERSTE DORPSKEUREN.

In 1287 werd Gerard van Wezemaal door hertog Jan I van Brabant aangewezen als erfgenaam van de halve heerlijkheid Breda.

Het gebied dat hij ontving omvatte globaal genomen de heerlijkheden Wouw en Bergen op Zoom.

Gerard van Wezemaal toonde een duidelijke voorkeur voor de Wouwse dreven. Het randschrift van zijn grootzegel vermeldt: "Zegel van Gerardus van Wesemale, Heer van Wouw, ridder." 5)

Waren het de uitgestrekte landerijen en het mooie kasteel, of voorzag hij toen reeds moeilijkheden in zijn andere heerlijkheid, het gebied van Bergen op Zoom?

Onder de vroegere heren van Breda waren hier grote stukken in leen uitgegeven aan een aantal Zeeuwse edelen. Hiertoe behoorden ook de dorpen Woensdrecht, omstreeks 1250 in leen uitgegeven aan de heer van Kruijningen, en Ossendrecht, in 1277 in leen uitgegeven aan Nicolaas van Cats.

De strijd tussen de "onderheren" van de verschillende dorpen en hun nieuwe leenheer, de heer van Bergen op Zoom, met als inzet hun heerlijke rechten, biedt inzicht in allerlei regelingen en voorschriften op bestuurlijk en juridisch terrein.

In hun uitspraken en verdragen vindt men de eerste sporen van de dorpskeuren.

De situatie in Ossendrecht was zo ingewikkeld dat moeilijkheden niet uit konden blijven.

Oorspronkelijk door de heer van Breda aan één heer in leen gegeven, de reeds eerder genoemde Nicolaas van Cats, blijkt Ossendrecht in 1309 opeens in twee delen te zijn uiteengevallen.

In dat jaar beleende Arnoud van Wezemaal, heer van Bergen op Zoom, Jan van der Maelstede met een deel van Ossendrecht.

De andere helft bleef waarschijnlijk in handen van de familie Van Cats, want in 1428, ruim honderd jaar later,

gaf Johanna, vrouwe van Bergen, aan Mechteld Hendriksdochter van der Maelstede en haar man Jan Beijerszoon van Voxdaal, Wouter en Willem van Kats, broers en Jan, natuurlijke zoon van Wolfaart van Kats toestemming om hun landen onder Ossendrecht, die zij van de vrouwe van Bergen op Zoom in leen hielden, te bedijken. 6)

Door deze indijking ontstond de Zuidpolder, wat een belangrijke uitbreiding van het grondgebied betekende. Was het de nieuw ontstane situatie, of was het haar onverzettelijke Zeeuwse aard die Machteld (Mechteld) in conflict bracht met de heer van Bergen?

In 1447 moesten scheidsrechters een uitspraak doen in hun geschillen over de heerlijkheid en goederen in Ossendrecht. 7)

Besloten werd dat de hoge heerlijkheid van lijf en van leden in het bezit bleef van de heer van Bergen; de vrouwe van Ossendrecht behield de lage heerlijkheid en het aanwasrecht.

Dit betekende tevens dat de hoge justitie, oftewel het berechten en, zeer belangrijk, het innen van de boetes voor de meeste overtredingen, toekwam aan de heer van Bergen op Zoom.

De boetes vormden namelijk een belangrijke bron van inkomsten.

Men zou komen staan "tot correctien ende rechte van der hogher heerlicheijt" indien men overtredingen beging als: "huijsstormige doen" (met geweld binnendringen), "diefte", indien men "den anderen sloeghe of stake met eenre geslepen wapen". Maar ook diefstal van vee en weerspannigheid tegenover een schepene, of zelfs een weert (kastelein) behoorden daartoe.

De onderheerlijkheid en de daarmee samenhangende lage justitie kwamen toe aan Machteld en haar man Jan Beijerssoen. Zodoende wisten ook zij zich verzekerd van

inkomsten via het innen van boetes. De overtredingen die vielen onder de lage justitie waren echter minder zwaar en de boetes dus kleiner.

Besloten werd dat zij zouden "hebben ende behouden in Ossendrecht alle brueken (boetes) tot veertig scellingen swerten toe ende dair beneden."

Tot de zaken die "ter correctien ende rechte der onderheerlicheijt" zouden staan, behoorden onder andere: het trekken van een geslepen wapen, iemand die een ander "bolslaeght sonder bloet te laeten", maar ook scheldende vrouwen en wanneer men iemands "erve zonde (vernielde) buijten sinen wille, het en waere metter ploech."

In 1505 werden weer afspraken gemaakt. Ditmaal tussen de heer van Bergen op Zoom en de voogd en rentmeester van de kinderen van Jan van der Noot over de uitoefening van de hoge en lage heerlijkheid en de benoeming van schepenen. 8)

Ook in deze afspraken vindt men sporen van de eerste keuren, waarbij opvalt dat er onderscheid werd gemaakt tussen de plaatsen waar de overtreding plaats had gevonden: het oude land, het nieuwe land, of het nieuwe bedijkte land. 9)

Men kan de keuren van die tijd misschien het best vergelijken met de huidige politieverordeningen. Ze vertelden de mensen wat verboden of geboden was en welke straf men kon verwachten als men niet gehoorzaamde. Ze geven ons antwoord op vragen hoe mensen zich toen dienden te gedragen en wat de overheid van zijn onderdanen verwachtte.

In hun teksten, ofschoon officieel, klinkt de taal door die de mensen toen spraken en in zekere zin laten ze ons zien hoe men toen met elkaar leefde, of trachtte te leven.

DE KEUREN.

De tekst van de keuren is letterlijk overgenomen, ook de steeds wisselende spelling van de woorden. Een voorgeschreven spelling bestond toen nog niet, men schreef de woorden neer zoals men ze uitsprak.

De enige ingreep is het verwijderen van overtollige hoofdletters en het plaatsen van komma's in enkele lastige passages.

De steeds terugkerende vermelding: "die verbuert telcke raijsse ... " betekent: "die betaalt elke keer...", waarbij het bedrag staat vermeld in kleine "romeinse" cijfers en de munteenheid wordt aangegeven in ponden swarten of in (carol) guldens.

Bijvoorbeeld: xvii gul. iii st., wil zeggen: zeventien gulden en drie stuivers.

1596

Ordinansien, statuten, cueren van Ossendrecht welcke beij den drossaert des marquisaets van de stadt ende landen van Berghen op den Zooem van sijnder officie weeghen belaest zijn geweest te publiceren beij den tegenwordigen officier, borghen meester, schepenen aldaer om voer recht aldaer te onderhouden tot bevorderinghe vande iustitie ende goede polijcien mitsgaeders tot meerder versekerhajt der innege settenen ende alle anderen daer te doin hebbende.

1. **I**ch Joha von der Gymant Pöze in
thobyt in mitten winter oft adute
funder blott. te lacht die sal becker
pantte reude hiet ver büere — 20. 17

2. **I**dem von Gymant Pöze mit einem
foege die sal tecker pantte ver büere
dort vunde — — — — — in Carl Guld

3. **I**ch von der in thobyt oft dunge
einu dunge oft mittner duntworte
die sal tecker pantte ver büere oft mit dem
dort vunde — — — — — in Guld 20

4. **I**ch von Gymant Pöze in dem Luth dat
zu blott mit dunge dat 20 zu zu ver büere
alude hiet becker pantte ver büere dat
machende — 20 in Carl Guld. Sudo indig
zu die pantte mit dem tecker so ver büere
zu die pantte pantte indig zu 20 in pantte
pantte 20 pade so ver büere zu die blott
pantte —

- 1 Inden iesten soe wij iijmandt sloege in
twijste mitter vuijste oft aentaeste
sonder bloott te laeten die sal teelcke
raijsse aenden heer verbueren xxv st.
2. Item sou iijmandt sloeghe mett eeinnen
stoeck die sal teelcke raijsse verbueren
diet doinde iii carol gul.
3. Item soe wij in twijeste ofte gevechte
eeinnen degghen oft eeittmesse vuijttrocke
die sal teelcke raijsse verbueren oft misbruijken
diet doinde iiii gul. x st.
4. Item soe imandt steke in zijn lijff dat
hij blooit mit wapenen dat het zij hij verbuert
aenden heer seesthin pont swarten dat
maekende lxxxii carol guld. ende indien
hij die selve nit can betaelen soe verbuerte.
hij die rechte handt ende indien hij ghein rechte
handt en hadde soe verbuert hij die slincke
handt
5. Item oft eeinighe wrauwen openbaerlijck
keven ende malcanderen hoerre oft divinne
noemende oft andere diergelijcke toenaemen
gebruijkende sullen teelcke raijsse verbueren
aenden heer iiii guld. x st. ende indien
sij die middel nit en hebben om te betaelen sullen
gehauden weesen den steein te draeghen daer
haer bij den officier ende weett geordinert
sal worden
6. Item soe wij bevonden wordt over hem
eeinnen brandereill oft diergelijcke moertt
waepenen van watt stoffe oft maniere tsij
sal teelcke raijsse verbueren xii gulden
- 7 Item oft iijmants mit diergelijcke waepenen
eeinnen anderen rackte ende nit en bloijde die
gerackt worde sal verbueren aenden heer
xx pont swarten maecken xxvii gulden

Nota ergo elleck
pont swart is maer
sevenentwintig stuij

bloott : bloed; raijsse: keer; degghen: dolk; slincke: linker
wrauwen: vrouwen; divinne: dievegge; de steein draegehn: een
zware steen dragen om de stad, een straf voor vrouwen die een
bepaald misdrijf hadden gepleegd; brandereill: loden bal verbonden
aan een riem die men zwaaide om daarmee slagen toe te brengen.

- 8 Item soe imants in eenich gevechte op
ijmandt velde een pijcke hellebaerde ofte
diergelijcke stekende waepen verbuert teelcke
raijsse twee pont swarten mackt ii guld. xiiii st.
- 9 Item soe imandt opgaende ende wassende
hautt affhaude wesende eijken hautt sal
van eelcke stuck verbueren vier pont swartten
mackt vii guld. viii st.
- 10 Item soe imandt eenich opgaende wassende
hautt affhauwede nit eijken weesende maer
van wat naetuere oft maniere het zij die
sal teelcke raijsse vant stuck verbueren dreij
pont swarten mackt iiii guld. i st.
- 11 Item soe wij bevonden wordt in ijmandts bosche
hautt gesneden hebbende oft eenich desim rajsse
oft eenich getronckte bremen affgsnuett
hebbende om maijen te maecken oft tot watt
naetuere hij tselve gesnutt hautt sal
willen verbesigen sal telcke raijsse verbueren
ii gulden
- 12 Item van dese vorschreven dreij bruijken sal
den aenbringher hebben dat vierde deejl
ende boeven desen vorss. bruijken sal dieghenigen
dient misbruijt heeft moeten betaelen die goede
lijden schaede ter taxatie van schepenen
- 13 Item eenen schepenen weedersegghen oft
teghen die schepenen vonnisse te doin is
die bruecke van vier ponden swarte
maeckt v guld. viii st.
- 14 Item oft imandt teghen die geboeden
deden oft den schauttert iniuriert die
verbuert telcke raijsse vier ponden swartten
maeckt v guld. viii st.
- 15 Item soe wij den schauttert oft
maijer sijn beeisten ontiaecht oft vanden
boecht naeme die verbuert teelcke raijssen
x ponden swaerten mackt xiii gulde x st.

hautt: hout; besim rajsse: bezemtakken; getronckte: geknotte;
bremen: bremstruiken, ook doornstruiken; maijen: pantsering, af-
rastering; die goede lijden schaede: schadevergoeding betalen;
boeven: boven; iniuriert: negeert; oniaecht: wegjaagt, verdrijft;
schauttert: vertegenwoordiger van het gezag, bestuurder/opzich-
ter over de bezittingen van hoger persoon of in het algemeen;
maijer: opzichter over goederen van hoger persoon; stauwen: opbergen.

- 16 Item oft imant vonde eenighe beeisten
in sijne coeren, waijden oft landt, sal die selve
moeghen stauwen oft doin stauwen inden bocht
ende sal den schuttere oft maijer moeten houden
inde bocht totter tijt dat die lijden schaeden
betaelt is ende waert dat dien man sulke
beisten oniaecht ofte genoemen worde die dat
alsoe doin sal verbuert teelcke raijsse thijn
pont swarten mackt xiii gulde x st.
- 17 Item die vrede waghert also dick ende
menichwerffen hij dat doet verbuert telcke
raijsse dreij pont swarten mackt iiii gul. i st.
- 18 Item oft iijmandt vuytterlijcke ende alletijtt
vreede waijghert sal den officier gehouden sijn
den selven te vanghen ende gevangen te houden
totter tijt toe dat hij vrede gegeven sal hebben
ende den officier vande brueken vernucht metter
onkosten van de gevanghenisse
- 19 Item soe wij selver vrede gegeven heeft metter
handt oft in vrede staende den vrede brecht
verbuert lijff ende goett
- 20 Item soe wij huijsstoettinghe doet naerder
sonnen onderganck oft voer der sonnen opganck
verbuert een handt oft lx pont swarten
mackt lxxxi guldens
- 21 Item soe wij huijsstoettinge doet bij daeghe
verbuert teelcke raijsse xx pont swarte
mackt xxvii gulden
- 22 Item soe wij huijsstoettinghe doet tsij beij
daeghe oft beij nachte ende thuijs mett
fortsen opbraeke ende soe in huijs quaeme
die verbuert lijff ende goett
- 23 Item soe iijmandt heijst vuyt zijnen huijsse
in evelen moede om vechtens wille die sal
dachs verbueren vijff pont swarten mack
vi gul. viii st.

schuttere: beambte, die loslopend vee, dat ander eigendom be-
schadigt, opvangt en in het schot opsluit; dick ende menichwerf-
fen: dikwijls, menigmaal; vrede waijghert: de weigering om zich
tot het houden van de stadsvrede (gemeenschapsvrede) te verbin-
den; vernucht: tevreden stelt, betaalt; huijsstoettinghe: versto-
ren van de huisvrede door het huis, eventueel met geweld, binnen
te dringen; fortsen: kracht, geweld; heijst: eist; evelen moede:
gramschap;

- 24 Item diet tselve doet beij nachte sall
verbueren dobbele breucke
- 25 Item quaeme die alsoe geheijst mocht worden
vuijt strijtbaer oft gewaepent die sal teelcke
raijsse verbueren xxx stivers
- 26 Item soe wij iijmans gaeve onverstandighe
oft eenighe onerlaste worden spraeke om
rechts wille die sal verbueren telcke raijsse
vijff pont swarten mackt vi guld. xv st.
- 27 Item die ghene die bedrijft eenighe hoijeverdige
wille die sal teelcke raijsse verbueren x pont
swarten mackt xiii gul. x st.
- 28 Item niemant en sal moeghen sijne peerden,
koijen, schapen oft andere beeisten op
andere lijden waijden dreijven op die bruecke
van vijff pont swarten mackt vi gl. xv stivers
ende daer boeven gehauden zijn te betaelen die
goede lijden schaede ter taxasie van schepenen
- 29 Item niemant en saij moeghen snijden gors oft rijtt
op andere lijden goett op verbuertte van zijckele
ende sack ende andere diergelijcke instrumenten die
sij daer toe sijn gebruijkende, daer en boeven noch
die bruecke van dreij guldens telcke raijsse
ende boeven dien noch te betaelen die goede
lijden schaede ter taxasie van schepenen
- 30 Item soe wij quaeme drincken in eenighe
taverne ende den weert oft werdinne ontdroeghe
sijn gelach ende sij daer over clachde sal den
selvighen die dat doet teelcke raijsse verbueren
xxxii st.
- 31 Item sal den officier ten versoecke vanden weert
oft weerdinne haer gelach doin hebben ende den
persoin die tselve gelach ontdraeghen heeft daer
voer gevangen moeghen leggen
- 32 Item oft iijmandts in herberghen deein anderen
mott potten oft kannen werpen oft smetten of
andere diergelijcke dinghen sonder bloott te
laeten sullen teelcke raijsse verbueren dreij
pont swarten maeckt iiii gul. i st.

Gaeve: oprecht, verstandig; onerlast: oneerbiedig, onvertogen;
hoijeverdige: trots, overmoedig, schandelijk; zijckele: sikkel;
ontdroeghe: niet betalen; gelach: gelag, rekening; smette: be-
vuilen, ook uitschelden;

- 33 Item een weetthouder die giefte oft gaeven
nempt wordt gehouden voer meeneijndich ende
eerloois
- 34 Item soe wij tot dienste vant sheeren weegen
indie doerpen vercoeren werdt tsij borgemeister
oft schepenen oft andere officie ten dienste
vanden dorpen conserverenden moett obedieren
op die pene van vi gulden telcke raijsse
het selve waijgerende
- 35 Item niemant mach rappier draeghen
sonder consent oft oerloff vanden heer
oft officier op die verbuerte van
xviii carol guld. teelcke raijsse xviii car.
- 36 Item soe wij eenighe arreste violert
verbuert teelcke raijsse lx gaude realen

Nota sijnde nae
ouder gewoonte
agtien stuijver
het stuck

- 37 Item alle die ghene die haer waeterloepen
nit en ruijmen binnen 8 daeghen naer publicatie
verbuert iiii gulden x st.
- 38 Item diefte, moort, doottslaeghen, moortbrant,
vrauwen cracht ende diergelijcke faijten doett
verbuert lijff ende goett
- 39 Item soe wij huijs, hoeff oft eerffe vercopt
oft vercocht heeft oft renten verleeit
ende den commer verswijcht verbuert teelcke
raijsse xxv guldens ende
arbitraele correctie
- 40 Item niemant en mach doin eenighe opdrachten
oft eerffenisse ten sij dat coepers oft vercoepers
oft mangelars alle voer sheeren zijns bijden
rentmeister overgesteld sullen hebben op verbuerte
teelcke raijsse van iii guldens

weetthouder: schepenen; vercoeren: uitgekozen, benoemd; obedieren:
gehoorzamen; consent oft oerloff: toestemming of verlof;
violert: schendt; moortbrant: verraderlijke, nachtelijke brand-
stichting; commer: rentelast, schuld; mangelar: handelaar, koop-
man;

- 41 Item niemandt en mach eenighe nieuwe
paegen oft weegen maecken over een ander mans
goet op die verbuerte telcke raijsse van
vi guldens
- 42 Item niemandt en mach oft sal moegen tsij
tapper oft andere binnen den doerpe geseten
eeinich bier inteleggen oft opslaen, hij en sal
ten selve tijden als hijt opslaet eer hijt sal
moegen kelderen gehauden sijn weeit te doin
aendie collectuers oft pachters vant dorps
impositien gelt ende diet sheeren bomgelt
in pacht oft collecte hebben op die verbuerte
van xxv guldens telcke raijsse ende die bieren
verbuert die sij ter contrarien sullen ingelegt hebben
- 43 Item dat alle tappers sullen gehauden weesen
anders nit te tappen dan op die dorps maette
ende die bevonden sij worden sijn maette te clajjn
te sijn sal teelcke raijsse verbueren vi gulden
ende die kannen
- 44 Item en sal niemant moegen eenich bier langhen
oft valschen tsij tappers oft ijmants anders die
bier vercoepen op verbuerte teelcke raijsse van
vi guld. ende verbuerte vande selfte bieren
vi gulden
- 45 Item soe wij met gelde coempt om bier
ende alsoe verre die tapper binnen thuijs bier
heeft en sal tselve nit moegen waijgeren ende
soe dick als hijt cotrarie dede sal teelcke
raijsse verbueren iii gulden
- 46 Item en sullen gheine tappers oft ghene
die bier vercoepen oft coepen, tsij weert ofte
wrauwen oft haer familie, bier langer
tappen dan van halff meert tot Baemisse tot
nae die clocke neghen uren ende van Baemisse
tot halff meert die clocke 7 uren, op die
verbuerte van vi gulden telcke raijsse
bijden weert oft werdinne te verbueren, bijden
ghenen die naer die vorss. clocke sal bevonden
worden drinckende inde herberghe

Collectuers: ontvangers; dorps impositien gelt: belastingen,
accijns; bomgelt: bodemgeld ofwel inkomend recht op bier;
ter contrarien: in strijd met; cotrarie: het tegendeel;

- 47 Item en sal niemant aventspel hauden tsij
tappers oft iijmandts anders van hutsen,
dobbelen, quaerten ende val alles dat daer aen
cleeft tsij hoe ende in wat maniere dat
gebuert op die verbuerte teelcke raijsse
van iii gulden
- 48 Item alle persoinnen coemende woinnende onder
die vierschaer sullen gehauden sijn tot haere
ierste aencoemste borgen te stellen dat sijn
iaer ende dach sullen blijven woinnen, schott ende
lott draeghen als andere ingeseten op die verbuerte
van xx gulden ende hij in gebreke blijft sal
teelcke raijsse bijden officier vermaent weesende
verbueren iii guldens
- 49 Item niemandt en vermach eenighe vant sheeren
straeten oft gemajnen aude weeghen te gebruiken
dan mit behoerelijcke consent op die verbuerte van
lx gaude realen ende arbitraele correctie
- 50 Item die aenbringers sullen hebben ende genieten
het seeste paert in alle die vorss. bruken daer
haer nit meer toegelegt is
- 51 Item oft saeke waere dar eenighe brueken
oft fajtten gebuerde inde vierschaer daer aff
die bruecken hier voer nit verclaert en stonden dat
sullen die schepenen weijssen ende corrigeren
van gelijcken stucken voeren verclaert oft nae dat
hun duncken sal ende dat van rechts wegghen ende
geleghaijt van saeken behoeren sal

Hutsen: kop of munt gooien; jaer ende dach: de gewone verja-
ringstermijn van een jaar, 6 weken en 3 dagen; schot ende lot
draeghen: belasting betalen, aan zijn verplichtingen als burger
voldoen; gemajnen aude weeghen: gemeenschappelijke oude wegen;
seeste paert: eenzesde deel;

52

Ich, blande zier mede alle eynde saken vanden
 stuyt is tusschen den saken die in den dorst
 zinnen het indel saken degenen geden te worden
 oft velt dattet het mede saken degenen geden
 oft gedenken te worden dat sal altyt staen
 my te mindere miltdege die te veranderen die
 myn ghelien by Begeer oft zyn hande die
gheent die gheent die hande hande hande
hande hande hande hande hande hande

53

Alle vberste zinnelike die uferlyk zier vut vberste
 vberste deat de Alme Alme Alme Alme
 toe gheschick by zier die gheent gheent
 zinnelike die gheent gheent gheent gheent
 vberste die gheent gheent gheent gheent
 zier gheent gheent gheent gheent gheent
 vberste gheent gheent gheent gheent gheent
 deat gheent gheent gheent gheent gheent

Etienne de la Roche Droffart
 der stadt onderkerck
 van bergmoyen
 zier zier zier zier zier

De die zier van milt is die vberste die vberste
 stant van die vberste die vberste die vberste
 zier vberste die vberste die vberste die vberste
 zier vberste die vberste die vberste die vberste
 zier vberste die vberste die vberste die vberste

- 52 Item wordt hier mede oeck expresselijck verclaert ofte men in toecoemende tijden bevonde dat inde vorss. puncten ijēt anders sauden behoeren gedaen te worden, oft oeck datter ijēt meer sauden behoeren gemackt oft gestatuert te worden, dat sal altijd staen om te minderen meerderen ende verranderen bij mijn heeren van Berghen oft zijnen raeden ende schautt ende schepenen vandie vierschaer om darinne gedaen te worden naer gelegenhajt des tijts
- 53 Alle welcke puncten ende articulen hier voer verclart wort belast den officier Henrick de Haze ter presentie van hem ende schepenen te doin condighen ende publiceren daer men gewoinlijck is onder die vierschaer publicatie te doin op dat een iegeleijcke daer van gewaerschautt mach weesen aldus gedaen te Bergen op den Zooem desen vijften Februarij 1596.

Elias le Leon drossart
der stadt ende lande
van Bergen op Zoom

Op den 24e van meert is dese gepubliceert ter volder straten voer de gemeente van Ossendrecht, present schepenen Sijmon Cornelissen ende Willem Willemsen ende Jan Matijsz, mij Jan Jansz Hoochuijs , stadhouder.

EEN KORTE SAMENVATTING.

In de voorgaande keuren hebt U kennis kunnen nemen van de voorschriften, zoals ze werden opgetekend in het Keurboek van Ossendrecht in het jaar 1596. Voorschriften die in grote mate overeenkwamen met de keuren in andere dorpen in het Zuidkwartier en dit niet alleen in 1596, maar gedurende een periode die begon in de hoge, misschien wel vroege, middeleeuwen en zou doorlopen tot een tijdstip ver daarna.

Wat staat er in het keurboek nu precies geschreven? Allereerst treft men in de kantlijn enkele malen een aantekening aan, die handelt over de waarde van de toen gangbare muntsoorten. De gulden, het pond swarten en de gouden reaal zijn slechts enkele voorbeelden van de grote verscheidenheid van muntsoorten die toen in de Nederlanden in omloop waren. Deze bonte verzameling van munten nam zelfs zo in omvang toe, dat men aan het einde van de 16e eeuw besloot in te grijpen. De wildgroei in muntslag werd drastisch beperkt. 10)

De (Carolus-)gulden was de naam van een gouden en zilveren munt. Zij dankte haar naam aan de beeltenis van Karel de Stoute die op de munt was aangebracht. Bovendien was het onder de regering van keizer Karel V dat deze munt in de Nederlanden werd ingevoerd, resp. in 1521 en 1543. Ze had de waarde van twintig stuivers. Zien we nu de aantekening bij punt 7, dan betekent dit dus: wanneer een boete van 27 gulden ($\times 20$ stuivers = 540 stuivers) gelijk is aan 20 pond swarten, dan is een pond swarten gelijk aan 540 gedeeld door 20 = 27 stuivers. Elk pond swarten is dus 27 stuivers. Een gouden reaal had de waarde van 18 stuivers.

De laatste notitie in het keurboek is de bevestiging van Jan Jansz. Hoochuijs, stadhouder, dat de keuren aan de verzamelde inwoners zijn voorgelezen.

Daarmee heeft hij voldaan aan de opdracht waarmee het keurboek begint: dat de officier, de burgemeester en de schepenen door de officiële instanties worden belast met het publiceren oftewel voorlezen van de ordonantiën, statuten en keuren. Dit alles tot verbetering of bevordering van het recht en het bestuur (policiënbestuur) en de zekerheid van de ingezetenen en andere aanwezigen.

De burgemeester was meestal een schepen met extra bevoegdheden, b.v. financiën en dus niet te vergelijken met de huidige burgemeestersfunctie. Met officiële instantie wordt de drossaard bedoeld, dit in zijn functie als plaatsvervanger van de markies.

Dan komen we nu toe aan de keuren zelf.

Het grote aantal keuren en de wetenschap dat veel mensen deze keuren dienden te onthouden omdat lezen niet mogelijk was, zou de vraag kunnen oproepen: konden ze dat, was deze opgave niet teveel gevraagd?

In de praktijk zal dit waarschijnlijk wel zijn meegevallen, veel keuren kende men al van jongsaf. En wanneer men de keuren die aan elkaar verwant zijn, samenvoegt, ontstaat een tamelijk overzichtelijk en daardoor gemakkelijk te onthouden geheel.

Voorschriften die handelen over de persoonlijke veiligheid, het voorkomen en het daadwerkelijk plegen van geweldmisdrijven:

- het toebrengen van lichamelijk letsel in een twist of gevecht, met de vuist, stok, of wapen, waarbij men onderscheid maakt of er werkelijk bloed vloeit en of men daadwerkelijk van zijn wapen gebruik maakt (1, 2, 3, 4).
- het bezit of gebruik van sommige (moord-)wapens is

eveneens strafbaar (6, 7, 8, 35).

- de straf voor diefstal, moord, verkrachting en moordbrand is het verlies van lijf en goed (38).

Voorschriften die handelen over de bescherming van eigendommen:

- de bescherming van houtopstand, vooral eikehout (9, 10, 11, 12) en de bescherming van riet of gors (29).
- de bescherming van andermans weide (28), grond (41) en wegen (49), alsmede de verplichting om de waterlopen te ruimen (37).

Voorschriften die handelen over rechtstreekse conflicten met gezagsdragers:

- het negeren van hun beslissingen (13, 14, 36).
- de uitvoering van hun taken bemoeilijken (15, 16).
- zich tegenover het gezag in woord en gedrag misdragen (26, 27), of bij voortduring de vrede verstoren (17, 18, 19).
- maar ook het gedrag van de gezagsdragers zélf (33, 34).

Voorschriften die gaan over huisvredebreuk:

- waarbij duidelijk onderscheid wordt gemaakt in de tijd: overdag of 's nachts (20, 21) en de wijze waarop: wel of niet gepaard gaand met braak (22).
- ook of men daadwerkelijk binnenkomt, of zich beperkt tot het dreigen op afstand (23, 24, 25).

Voorschriften die gaan over wangedrag:

- het naar elkaar schelden van vrouwen in het openbaar (5).
- wangedrag in openbare gelegenheden als herberg (30,

31, 32) of tapperij, hetzij van de waard, hetzij van de klanten (46,47).

Voorschriften die gaan over de verplichtingen bij kopen en verkopen:

- misleiding bij de verkoop van onroerend goed (39), of de verkoop of overdracht van het onroerend goed buiten medeweten van 's heren rentmeesters (40).
- zaken die samengaan met de inkoop en verkoop van bier, zoals betalen van accijnzen (42), het gebruiken van niet te kleine maten (43), kwaliteitsaantasting (44) en het weigeren om bier te verkopen (45).

De laatste groepering is de begrijpelijke afsluiting dat wijzigingen, of aanvullingen van de keuren, alleen kon geschieden door de heer van Bergen op Zoom, of zijn Raad, schout en schepenen (52) en de opdracht tot publicatie van de keuren (53).

SPREKEND VERLEDEN.

Dr. Peeters stelt dat in de keuren het oude volksleven overal in doorstraalt en dat er voor taalkundigen buit is te maken.

Wat de taal betreft, men kan inderdaad vaststellen dat de betekenis, uitspraak en klank van de verschillende woorden uit het keurboek in het dialect van onze streek bewaard zijn gebleven.

Men zegt ook nu nog: "waj(d)en" in plaats van weiden en "woinnen" in plaats van wonen. En wat dicht er bij de grens kun je de mensen horen spreken over "fajten" (feiten), "clajjn" (klein) en "wajghert" (weigert).

Het begrip "bocht" als een omheinde ruimte voor dieren

vind je terug in "varkensbocht", een ruimte, pal tegen de stal aangebouwd, waarin de beesten een frisse neus konden halen.

De "coer", vroeger een binnenplaats, werd tevens de naam voor de speelplaats van de school en in veel openbare gelegenheden de plaats waar de W.C. zich bevond, een plaats die menig cafébezoeker blindelings kon vinden.

Het woord "mangelar" komt niet meer voor, ook niet in het dialect, maar de mensen die Mangelaars heten, zullen in dit woord de zeer waarschijnlijke oorsprong van hun familienaam ontdekken.

De varkensbocht is uit het landschap en uit het woordenboek verdwenen, kinderen spelen niet meer op een coer en wie nog "plat" praat, wordt voor dom versleten. Toch tonen deze paar voorbeelden aan hoe belangrijk oude teksten zijn voor het verklaren van woorden of uitdrukkingen uit de taal van vandaag, het dialect, of de taal uit een jong verleden.

De opmerking dat in de keuren het oude volksleven overal in doorstraalt, is zeker juist, al moeten we hierbij toch een kleine kanttekening plaatsen.

De keuren waren voorschriften die de mensen vertelden hoe ze zich diénden te gedragen. Ze vertellen ons niet hoe de mensen zich wérkelijk gedroegen. Elke samenleving kent mensen die zich niet aan de gevestigde rechtsorde houden, maar de keuren vertellen ons niet hoe groot dit aantal toen was. Daarvoor is onderzoek nodig naar de rechtspraak, zij het met dezelfde restrictie. Niet alle overtredingen raakten bekend en niet alle overtredingen konden daarom worden bestraft.

Wie na zeven uur (of negen uur in de zomer) "al drinkende" in een herberg werd aangetroffen, was strafbaar

(zie punt 46). Maar een kroniekschrijver uit die tijd, Alonso Vázquez, verhaalt over vrouwen die 's nachts om twaalf uur van huis gingen, een brandende lantaarn in de hand, om hun man uit de herberg te halen, waarna ze samen naar huis gingen, de man dikwijls zo dronken dat zijn vrouw hem moest dragen. 11)

Klaarblijkelijk werd er na de vastgestelde tijdstippen nog menig "canne" bier gedronken. Het illustreert het voorbehoud dat men bij de interpretatie van de keuren in acht dient te nemen.

Hun waarde als historische bron is er echter niet minder om. Gevoegd bij de gegevens uit de rechtspraak, vertellen ze ons iets over het gedrag van onze voorouders. Wat ze moesten doen en wat ze dienden te laten. Of ze braver waren dan wij, kan alleen Onze Lieve Heer ons vertellen.

Naast het gedrag is ook de emotionele inhoud van het leven van vroeger ter sprake gekomen. Hoe dachten onze voorouders en hoe was hun gevoelsleven?

De wetenschappelijke belangstelling voor dit soort vragen is nog erg jong en manifesteert zich in het grote aantal tegengestelde meningen van de onderzoekers. Tegenstellingen die ontstaan doordat boeken, brieven, manuscripten, enz. op verschillende manieren gelezen of uitgelegd worden, maar ook tegenstellingen die voortkomen uit een verschillende waardering van de tijd van vroeger. De ene groep historici is er van overtuigd dat het vroeger beter was, de mensen gelukkiger waren; de andere groep beweert juist het tegenovergestelde. Een eensluidend en afdoend antwoord op de gestelde vragen krijgen, is daarom vooralsnog niet mogelijk.

OVER MENSEN EN GEBEURTENISSEN.

Wie waren de mensen die in Ossendrecht naar het voor-

lezen van de keuren stonden te luisteren en welke gebeurtenissen zouden het leven van deze mensen, direct of indirect, beïnvloeden?

Als de keuren worden bekend gemaakt, is het 24 maart 1596. De Republiek is nog steeds in oorlog met Spanje. In de grensstreek is het nu, na alle verschrikkingen van de voorgaande jaren, betrekkelijk stil. Toch ziet men regelmatig Spaanse patrouilles door de velden rijden, loerend op een kans om de stad Bergen op Zoom bij verrassing te overvallen. Prins Maurits, uitstekend veldheer als hij is, beseft dit gevaar en komt persoonlijk naar de stad om haar vestingwerken te inspecteren. 12) Voor de Republiek is het een belangrijk jaar. Zij sluit als zelfstandige mogendheid een verbond met Engeland en Frankrijk, wat inhoudt dat haar nieuwe status officieel en formeel erkend wordt.

Op 18 mei vertrekken Jacob van Heemskerk en Willem Barentsz uit Amsterdam om de noord-oostelijke doorvaart te zoeken. Hun schepen raken vast in het ijs en zij worden gedwongen om de winter op Nova Zembla door te brengen. Voor Willem Barentsz zal het zijn laatste winter zijn, hij overlijdt voor de bewoonde wereld wordt bereikt. Meer geluk hebben vier Hollandse schepen die een jaar eerder van de rede van Texel vertrokken. Na een moeizame reis om Kaap de Goede Hoop laten deze vier schepen o.l.v. Cornelis Houtman in 1596 hun anker vallen in de warme waters voor de kust van West-Java. De weg naar Indië ligt open. De handel met het Verre Oosten zal de welvaart in de gewesten Holland en Zeeland tot een ongekennde hoogte doen stijgen. Echter niet in de Generaliteitslanden, niet in het Markiezaat, niet in Ossendrecht. De bewoners hiervan rest slechts een landelijk, geïsoleerd bestaan; een bestaan waarin men steeds weer wordt opgeschrikt door de plotselinge verschijning van vijandige soldaten.

Op 10 december 1596 dient Jan Jansz Hoochuijs, stadhouder, een lijst in met daarop de namen van 22 mannen die wederom in de heerlijkheid Ossendrecht zijn komen wonen. Onder hen twee ongetrouwde grijsaards. "Dese naerbeschreven persoonen sijn wederom gecoemen beginnende haer residentie te nemen binnen der heerlicheijt van Ossendrecht .... " 13)

De meesten van deze mensen zullen de overgang meemaken van een eeuw, die gekenmerkt werd door godsdiensttwisten en natuurrampen, naar een eeuw die men later de Gouden Eeuw zal gaan noemen.

Bergen op Zoom, 1987.

Rochus J. van den Bergh.

NOTEN.

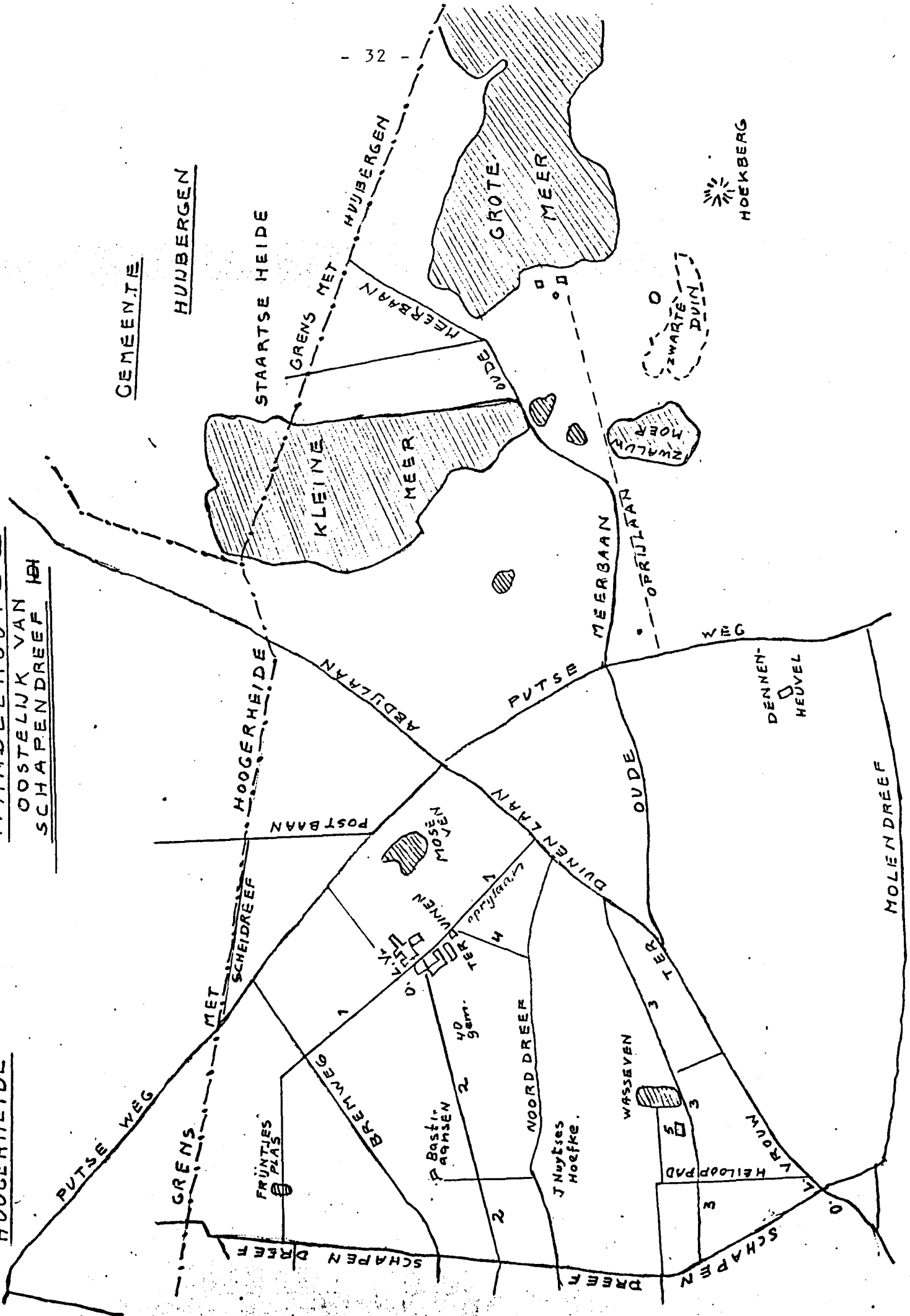
- 1) Gemeentearchief Bergen op Zoom.
Archieven van de Raad en Rekenkamer van de markiezen van Bergen op Zoom (ARR) 437.
- 2) C.J.F. Slootmans: Het Memoriael van Melis Bleck, in De Ghulden Roos no. 15, p. 29.
- 3) Idem, p. 29.
- 4) W.A. van Ham: Algemene Inleiding in Inventaris van de archieven van de Raad en Rekenkamer van de markiezen van Bergen op Zoom, p. 14 e.v.
Een meer uitgebreide verhandeling over de rechtspraak vindt men in: Bestuur en Rechtspraak te Bergen op Zoom vanaf de middeleeuwen tot de tijd van Napoleon, door W.A. van Ham, 1976.
- 5) W.A. van Ham: Het doorluchtig huis van Bergen op Zoom, p. 14 e.v.
- 6) ARR 1548.
- 7) ARR 429, afschrift inv. nr. 165.1 en 430. Gedrukt in Möll, p. 73.
- 8) ARR 430.
- 9) Arr 2507.
- 10) Dr. H.E. van Gelder: De Nederlandse Munten, p. 123.
- 11) Dr. Joh. Brouwer: Kronieken van Spaanse soldaten in het begin van de 80-jarige oorlog, p. 94.
- 12) Korneel Slootmans: Bergen op Zoom, een stad als een huis, p. 47.
- 13) Gemeentearchief Bergen op Zoom.
Gedeponeerde archieven, nieuwe aanwinsten no. 4.
Voor de woordverklaringen werd gebruik gemaakt van het Middelnederlands Handwoordenboek van Verdam.

WANDELROUTE II

OOSTELIJK VAN
SCHAPENDREEF 181

HOogerheide

WANDELROUTE II

Oostelijk van de Schapendreef.

In het nummer van Tijding 1987-2, uitgave ter gelegenheid van het 10-jarig jubileum van "'t Zuidkwartier", hebben wij voor U onze eerste wandelroute getekend en uitgestippeld met het gedeelte ten westen van de Schapendreef en het "Tuindorp" Calfven.

Dit is het scheidingsgedeelte tussen de polders en de hooglandse heuvels en zandgronden met een deel van de Brabantse Wal.

De positieve reacties, die we persoonlijk daarop ontvingen, waren legio, zodat we thans zullen trachten het oostelijk gedeelte van de Schapendreef tussen O.L. Vrouw ter Duinenlaan en de grens met Hoogerheide aan velen meer bekendheid te geven.

Dit gebied bestaat hoofdzakeijk uit heuvelachtige bossen en enkele vennen, maar is 't meest geschikt voor wandelaars en niet zozeer om er te fietsen. Voor trimmers is het wel een afwisselend gebied.

Deze keer zullen we dan gemakshalve als vertrekpunt nemen: "O.L. Vr. ter Duinen".

Personen die per auto willen komen, vinden daar een veilige parkeergelegenheid.

De wegen, die we zullen bewandelen, zijn allemaal zandwegen. Vele ervan zijn bovendien nog naamloos.

We zullen deze derhalve met cijfers op de tekening aangeven.

We volgen weg no. 1 en via de Bremweg, die noordelijk langs de Heipolder van Bastiaansen loopt, wandelen we tot aan de Schapendreef. Die volgen we tot aan weg no. 2, die zuidelijk langs die Heipolder loopt en via de

40-gemeten rechts weer uitkomt aan de zwemvijver van O. L. Vr. ter Duinen.

Om de route veel groter te maken, kunnen we vervolgens vanaf O.L. Vr. ter Duinen een verbindingsweg nemen, no. 4, naar de Noorddreef. Deze Noorddreef komt weer uit in de Schapendreef.

We volgen deze weg tot aan weg no. 3, die langs het Hondensportterrein(no. 5) en het Wasseven loopt tot aan de O.L. Vr. ter Duinenlaan.

Via het fietspad kunnen we langs deze weg terug naar de oprijlaan (no.1) van O.L.Vr. ter Duinen.

De wegen no. 2, de Noorddreef en weg no. 3 zijn op enkele plaatsen door "dwarswegen" met elkaar verbonden. Enige ervan staan niet op de tekening.

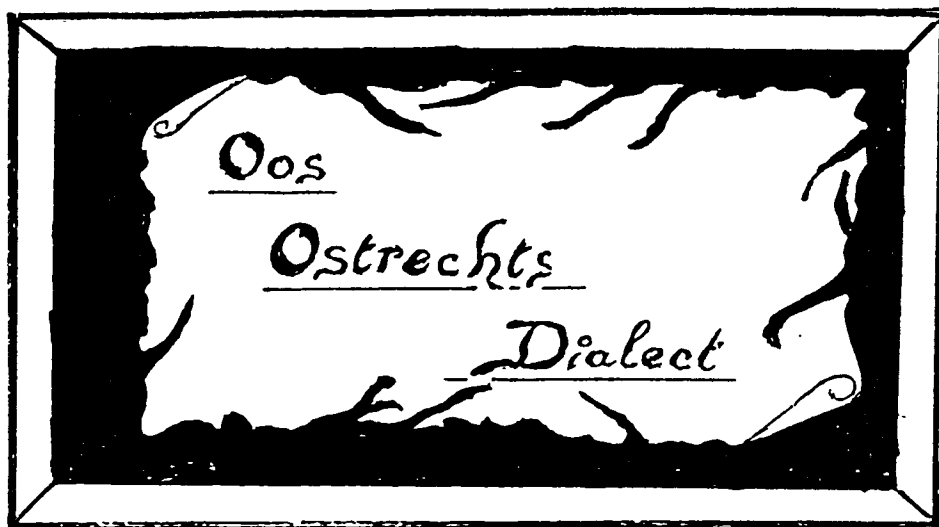
Op de terreinen van O.L. Vr. ter Duinen kunnen we bezichtigen: de zwemvijver, de vijver vóór het oudste gebouw bij het parkeerterrein en de waterlelie-vijver naast de oprijlaan. Bovendien vinden we oostelijk van de terreinen nog het Moseven.

Geheel het uitgestippelde gebied bestaat, met uitzondering van de Heipolder en de landerijen nabij 't bos, waar vroeger "Jan Nuytses Hoefke" stond, uit heuvelachtige en zeer rustieke bossen, waar we zeer gemakkelijk de ongerepte natuur in alle stilte kunnen bewonderen.

Het is aan de wandelaar verder zelf overgelaten om de schoonheid ter plaatse zelf op te merken en te ontdekken.

Wij wensen U ook weer veel wandelgenot in dit gebied, dat in de komende wintermaanden, bij sneeuw en rijm zo veel de gelegenheid geeft om de prachtigste natuurfoto's te maken.

Ossendrecht, Bamis 1987. D. en A. Hugens-Verbrugge.

*Compromis is
een wijze ontzouder,
die
waaraan nog
niemand
gedacht heeft!*

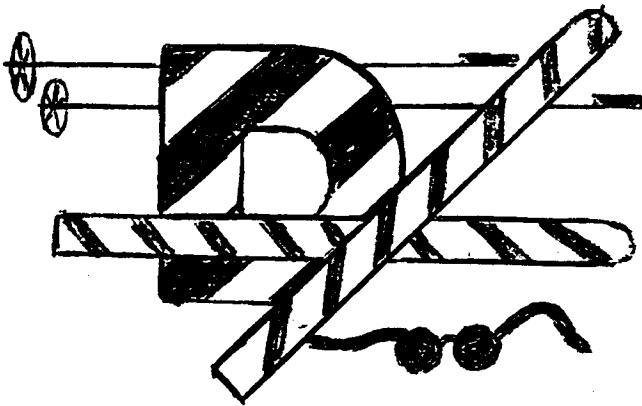
- Caban : over de schouders gedragen, mouwloze mantel van zware, donkere stof. Hij werd, soms mét en soms zonder "kap" zowel door de jongens als door de meisjes gebruikt tegen kou en regen. Hij behoorde ook, bij slecht weer, tot het uniform van de postbode als hij de post rond bracht.
- cabinet : toilet, w.c. Dit woord werd weinig gebruikt. In de volksmond meer aangeduid als het "uske"

het "gemak" of de "pleej".
Op de lagere school (in de jaren 1910-1920) vroegen we als we zo nodig moesten: "Sur, ma'k asteblief nor achteren". Bij "sommigte nonnekes" hoefden wij het niet eens te vragen. Twee vingers hoog opsteken en de zuster wist precies wat er aan het handje was.

- cachot : (kesjot), cel, gevangenis.
Ook wel het "kot" genoemd.
In het eerste kwart van de 20e eeuw stond er bij het oude gemeentehuis een gebouwtje, dat als "kot" diende.
Toen in 1939 een nieuw gemeentehuis werd gebouwd kwamen de "cellen" (zoals ze toen al genoemd werden) onder de buitentrapp te liggen.
Nadat we een "echt" politie-bureau kregen en daar de cellen kwamen, verdwenen de "kotjes" onder het gemeentehuis. Ze werden naderhand verbouwd tot kantoorruimte.
- cadetje : rond broodje.
Ook wel "piestoleeke" genoemd.
- calebas : boodschappenmand of -tas.
Ook wel "kabas" genoemd.
- Canapé : vroegere grote zit/knielbank in ons R.K.-kerkgebouw.
Dit in tegenstelling tot de "kinderbangeskes", de banken in de zijbeuken en de "luizenbangeskes" achter in de kerk.
De "luizenbangeskes" waren lage zit/knielbankjes zonder rugleuning, waarvoor men geen plaatsengeld moest geven.
De catechismuslessen voor de leerlingen van de openbare jongensschool werden ook in deze bankjes gegeven.
De plaatsen in de canapés werden in de kerk voor de duur van één jaar verpacht. Deze verpachting had plaats vlak na nieuwjaar, na de hoogmis. Wie het hoogste bod deed had de plaats. De liefhebbers van een bepaalde plaats werden nogal eens "opgejaagd". Alleen het kerkbestuur was daar gelukkig mee. Hoe verder naar achter in de kerk hoe goedkoper de plaatsen werden.

De betaling geschiedde in het naast de kerk gelegen patronaat "St. Pancratius", waar de pastoor en twee kerkmeesters aan een lange tafel "zitting hielden". Het neergetelde geld werd netjes in een sigarenkistje opgeborgen. Degenen, die een plaats hadden gepacht, zorgden zelf wel voor een eigen "knielkussen", want de banken waren hard. 't Patronaat werd gebouwd in ± 1906 en afgebroken in ± 1965 bij de restauratie en 't vernieuwen van het kerkplein.

- catsjoew : rubber, gummi.
Afkomstig van het Franse woord "caoutchouc".
B.v. "catsjoewen" zolen of hakken;
"ne catsjoewen kletterbal": 'n rubberen kaatsbal.
- cernillesrozen: pioenen.
(rose, witte of rode).
- confrerie : genootschap.
In onze R.K.-kerk hadden we vroeger leden van de confrerie. Het waren de mannen, die in de Sacramentsprocessie tijdens een Lof de brandende lantaarntjes droegen.
- crème-glaske : ijsje.
Afkomstig van 't Franse "crème-glace".
Het werd ook "ijs-crème", "ijskremmeke" of "eske" (ijsje) genoemd.
- crêpe : dunne zwarte stof.
Het werd gebruikt bij het "rouw-dragen".
Langzamerhand heeft men het gebruik van rouwkleding afgeschaft. In de eerste helft van deze eeuw werd er zeer streng rouw gedragen. Nu alleen nog tijdens de begrafenis of crematie.
- crusiefiex : kruisbeeld op een voetstuk.
Afkomstig van "crucifix". Vroeger had men in elk R.K.-gezin zo'n kruisbeeld.
Men had dat b.v. nodig bij een bediening.
- curieuze neus : nieuwsgierig iemand, nieuwsgierig Aagje.
In de volksmond hoorde men ook wel:
"nuwsgierige piespot"!

*Dromen is
bedrog.
Zo was het vóór
honderd jaar
en
zo is het nog!*

- Daan : dank U.
Een moeder zei dit als ze de baby ging eten geven. Ze nam dan het "polleke" (handje) van de kleine en maakte daarmee een kruisje terwijl ze bad: "Daan, Djeezeke, zoete minneke Mocht (maakt) van ons (b.v. Jantje) een braaf kinneke (kindje)."
- daans : kind.
b.v. "nen bedorven daans": een bedorven kind.
- dabben : een kuiltje graven met de handen.
- daoj : iemand die groot en sterk is, maar tevens veel werk kan verzetten.
Meestal gezegd van een flinke vrouw of groter meisje. Een flinke "daoj".
- daovetrint : tamelijk.
b.v. Als antwoord op de vraag: "Hoe gaat het met je man?" "Och, daovetrint, aj, 't gaot wel."
- dees : deze.
b.v. "Dees boek 'em 'k al geleze, mar datte nog nie."
- deir : last, zorg.
b.v. "Wà-d-em 'k toch nen deir mej jou!"
- destag : dinsdag.
destags: dinsdags

- mondag: maandag
smondags: 's maandags
wosdag: woensdag
swosdags: 's woensdags.
- diabolo : 'n spel, meestal door meisjes gespeeld, waarbij een ronddraaiende dubbele kegel op een koord in evenwicht moest worden gehouden. Ook wel "bolowe" genoemd.
- diekels : dikwijls.
b.v. "dà-d-em 'k al diekels gedaon."
- dier : duur.
b.v. "Dà-d-ies 'n dier kljeed (jurk)."
- djalk : sukkelaar.
Iemand, die het erg zwaar heeft vanwege moeilijkheden, zoals ziekte, armoede, enz.
- d'jeer : de heer; d'jeere: de heren.
B.v. "D'jeere van Calfven."
- Djeezeke : "Jezuske", kleine Jezus.
b.v. Ze ziet er uit als "Djeezuske van d'eilige eird": Ze ziet er niet gezond uit.
Wat dat te maken heeft met "Jezus van de heilige aarde" is niet duidelijk. Toen we nog kinderen waren en 't begon flink te onweren dan zei moeder altijd: "Nou, braaf zijn, hoor, want Djeezeke kijft". (kijven = brommen)
- dobbelewietjes : speciale kindersnoepjes.
Ze werden vroeger verkocht in de marktkraampjes tijdens de "Bendrechtse Be-gaankenis".
't Was echt handwerk.
Men smolt flink wat suiker, liet deze in hete druppels op "suikerpapier" druppen, waarna ze stolden.
Later konden de kinderen die heerlijke bolletjes van het papier prut-sen en lekker opsmullen.
- doddeleir : "doddelaar", stotteraar.
doddelen = stotteren.
- doef : flinke duw, stomp ("stoemp").
b.b. "Ik kreeg me daar nen doef in m'ne rug. Amaj!"

- dol : le: moeite, last.
b.v. Een moeder kan veel dol hebben met een ziek of ondeugend kind.
2e: vieze, groen-blaauwe vlieg.
b.v. Wanneer een dol door de kamer vliegt, gaat iedereen op jacht naar die engerd.
- dollia : dahlia ('n tuinbloem).
- donderjaoge : opspelen, onnodig drukte maken.
- doppen : le: ogen.
b.v. "Kekt ut oew doppe."
Kijk uit je ogen; let op!
2e: steun afhaken door een werkloze ("dopper").
- döster : duister.
- driegen : rijgen.
Een zoom in een naaiwerk rijgen, alvorens te stikken.
- drieg-gaore : rijggaren.
- drifke : dreefje, smalle landweg.
- drijfsijsje : eendje.
- drink : diep water in het weiland als drinkplaats voor het vee. Het wordt tegenwoordig veel vervangen door drinkbakjes, waar de dieren, door op een soort klep te drukken, het water kunnen bemachtigen.
's Winters konden we genieten van de dichtgevroren drinken om er te "slibberen"(glijden) of te "schetsen" (schaatsen).
- drintelen : drentelen.
- drollenvanger : spotnaam voor een plus-four-broek.
- dronkemansgebed: In de uitdrukking: "Hij is z'n dronkemansgebed aan het doen": Hij is z'n geld aan het tellen.
- druivijgerd : druivenwingerd.
Men sprak ook wel van: "Den druivijgerd snoeien". Hiermee wilde men zeggen: "De gierput ruimen (leeg maken) en het goedje over het land verspreiden."
- dubbele triets : In de uitdrukking: "Da's dubbele

- triets". Men zegt dit als men twee keer moet betalen of ontvangen.
- dubben : piekeren.
B.v. Ze zit te "dubben": Ze heeft grote zorg om moeilijkheden te verwerken.
- duitenkliever : iemand, die zeer zuinig en gierig is. Hij heeft nooit genoeg en kan z'n geld moeilijk uitgeven. B.v. Hij zou een duit in tweeën klieven.
Een duit was een koperen Nederlandse munt in de periode 1700 - 1847.
(4 duiten was $2\frac{1}{2}$ cent)
- dupen : op een speciale manier het land omspitten.
- durjeen : doorheen, door elkaar.
B.v. Ze gooiden alles "durjeen".
- duzeneuren : stil zitten tobben over moeilijkheden; het niet kunnen verwerken van zorgen.

WETENSWAARDIGHEDEN OVER DE POLDERS VAN HET ZUIDKWARTIER, DEEL III

Na onze bijdrage in Tijding 1987 - 1 willen we nu de Vijdtpolder, de Nieuwe Zuidpolder en de Ossendrechtse Kaai behandelen.

DE VIJDTPOLDER.

Deze is gelegen in het zuidwestelijkste gedeelte van ons Zuidkwartier, grotendeels in de gemeente Ossendrecht en deels in de gemeente Woensdrecht. Hij is ingepolderd in 1869 en is $\pm$ 183 ha groot.

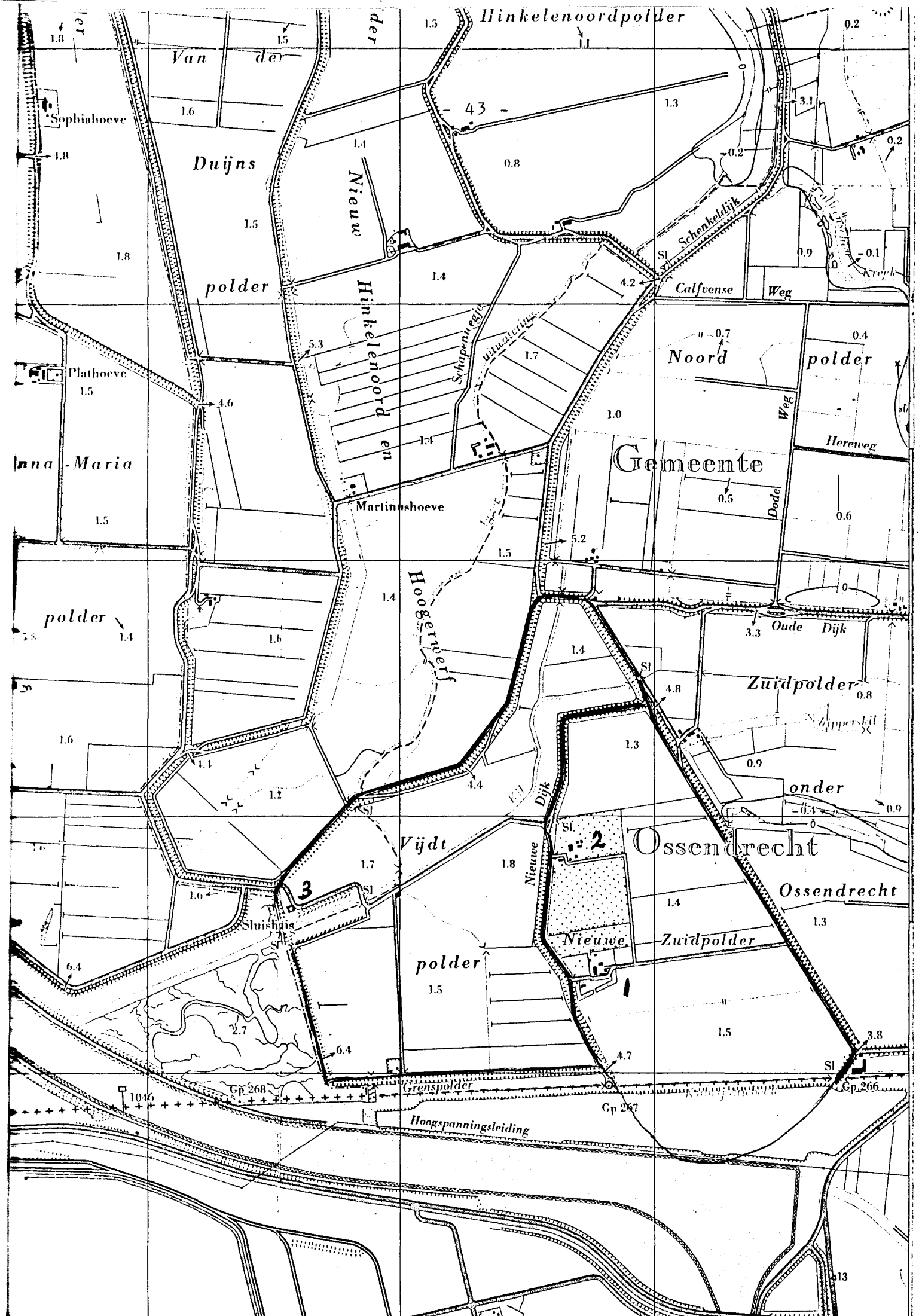
De begrenzing is uniek: in het zuiden loopt de rijks-grens met België, in het westen de provinciegrens met Zeeland en in het noorden de gemeentegrens met Woensdrecht.

De tegenwoordige Kil (vroeger Ossendrechtse Gat) was het vaarwater (de geul) vanaf het Schippershuis (café Nuyts) naar de Westerschelde. Als viswater was en is de Kil zeer populair. De polder dankt zijn naam aan de Familie Vijdt, die eigenaar was van de schorren en de inpoldering ter hand nam.

Bij naspeuring in het polderarchief lazen wij dat op 14 juli 1854 in de "herberg Bellevue" te Woensdrecht (tegenwoordig boerderij "Bellevue", Familie Kuylen t.o. "Non Plus Ultra") een overeenkomst gesloten werd tussen de erven Vijdt en Van der Duyn. Zij overwogen de indijking van de schorren gelegen voor de Nieuwe Zuidpolder.

Op 21 december 1854 werd een aanvraag, om bovenbedoeld gebied in te dijken, ingediend.

In 1856 werd een plan van de hand van landmeter Steenput uit Hulst ingediend.

Van der

Hinkelenoordpolder

Duijns

Nieuw

polder

Hinkelenoord en

Noord

polder

anna-Maria

Gemeente

Hereweg

polder

Hoogerwelf

Zuidpolder

onder

Ossendrecht

Ossendrecht

polder

Nieuwe

Zuidpolder

Grenspolder

Hoogspanningsleiding

Sophahoeve

Plathoeve

Martiniushoeve

Stuishaas

Schenkdijk

Calfvense

Weg

Dode

Oude Dijk

Schipperskil

2

3

Vijdt

Nieuwe

Dijk

Gp 268

Gp 267

Gp 266

13

Voor de Vijdt ingepolderd werd, was dit de buitenkil.
Foto uit de verzameling van J. v.d. Bussche.

Sluiswachtershuis, achtereenvolgens bewoond
door de Fam. Leijten, Fam. Musters en nu de
Fam. Popping-Musters. Verzameling J.v.d. Bussche

In dat zelfde jaar is er ook een overeenkomst met de eigenaren van de andere polders gesloten. De erven Vijdt en Van der Duyn kregen krachtens een concessie, bij ministeriële beschikking no. 150 van 11 maart 1859, toestemming de schorren te bedijken. Bij de aanbesteding in 1860 was aannemer C. Hartog met f 92.000,-- de laagste inschrijver en hij mocht het werk uitvoeren.

In het polderarchief ontdekten we het complete bestek van de werken der inpoldering. Wij willen U enkele fragmenten uit het originele bestek mee laten lezen. Het eerste fragment situeert de plaats en geeft aan de hoogten en lengten van de te leggen dijken.

"Artikel 1.

MAAT, GEWIGT EN PEIL.

De in dit bestek bedoelde maat en het gewigt, zijn de Nederlandsche en hare onderdelen.

Het peil waarnaar de hoogten en de diepten worden bepaald, is A.P. in de nabijheid van het werk aangegeven, door drie hakkelbouten in het Zuidelijke front van de schuur van de nieuwe hoeve, staande in den nieuwen Zuid-polder, en welke gelegen zijn op 7,066 el boven A.P.

Artikel 2.

ALGEMEENE OMSCHRYVING DER WERKZAAMHEDEN.

De werken bestaan:

- a. Het leggen van eenen Zeedijk ter lengte van ongeveer 1835 el, langs de kruin gemeten, beginnende aan den zuidelijken hoek van Hoogerwerf en eindigende bij den dijk van den Nieuwen Zuid-polder, op ongeveer 60 el benoorden den ijzeren scheidingspaal tusschen het Koninkrijk België en de Nederlanden.
- b. Het bouwen van eene steenen uitwateringssluis, met wederzijdsche steenvleugels, rijspakbermen en stortebedden, met het anaarden.
- c. Het bouwen van eene steenen Suatie Sluis, met wederzijdsche houten vleugels en stortebedden, in de spuikom.
- d. Het graven van hulp uitwateringskillen tijdens het daarstellen van de sluizen.

- e. Het verdiepen en verbreden der waterleidingen binnen de uitwatering sluis gelegen.
- f. Het daarstellen van eene spuikom ter oppervlakte van drie bunders.
- g. Het daarstellen van eene losplaats in de buitenhaven of kil van Ossendrecht, en
- h. Het stellen eener tijdelijke keet voor den dagelijkschen Opzigter.

Artikel 3.

a. HET LEGGEN VAN DEN ZEEDIJK.

De afmetingen van den te maken Zeedijk zijn de navolgende: Van den zuidelijken hoek van Hoogerwerf over eene lengte van 750 el, eene hoogte van 6 el boven A.P. kruisbreedte van 2 el, buitenglooiing van 4 op 1, en binnenglooiing van één en één half op een.

Van de kruin des dijks van den Nieuwen Zuid-polder, langs en evenwijdig aan de grensscheiding tusschen Nederland en België, over eene lengte van 1005 el, eene hoogte van 5,50 el boven A.P. kruisbreedte van 2 el, buitenglooiing van 3 op 1 en binnenglooiing van één en één half op een.

Deze beide gedeelten onder geleidelijke lijnen over eene lengte van 80 el te vereenigen, volgens eene gebogen lijn, zoo als op het terrein zal zijn uitgebakend.

Langs den geheelen dijk te behouden een binnenberm breed 5 el en daar te stellen een' buitenberm breed 8 el, van 2,80 tot 2,30 el boven A.P. afdalende over eene lengte van 830 el, en voor de overige lengte des dijks, langs de grensscheiding een' buitenberm breed 6 el, afdalende van 2,80 tot 2,40 el boven A.P., zullende deze vermindering van breedte in eene geleidelijke lijn moeten plaats hebben over eene lengte van 30 el.

De bodem der bermsloten moet komen op 0,40 el boven A.P., breed zijn één el, met glooiingen van $1\frac{1}{2}$ op 1, tot de hoogte der schorren.

De nieuwe dijk te bekleeden, met goede klei in de nabijheid of onder de dijkszate te rooven, zullende evenwel de te kort komende kunnen verkregen worden uit de buiten gronden gelegen voor Hoogerwerf, te weten:

Het buitenbeloop en de buitenberm ter dikte van 0,80 el.

De kruin ter dikte van 0,40 el, en

Het binnenloop ter dikte van 0,20 el.

Alles haaks van de hellingen gemeten.

Voorts moet den geheelen buitenberm met dikke, en het buitendijks beloop en de kruin met dunne bezooding worden bekleed, terwijl nog daar en boven ter beveiliging van het voortaluud van den buitenberm moet worden gelegd, en tot 1 Mei 1861 onderhouden 1800 vierkante el stevige winter krammat."

Op pag. 26 en 27 lezen we wat een arbeidsintensief werk het was en dat er veel materiaal uit een bepaalde streek moest komen.

"Artikel 12.

STORTEBEDDEN EN PAKBERMEN.

De stortebedden moeten tegen den jokdorpel, de buitenste kespén, en aantebrengen houten beschoeiingen naauwkeurig sluiten, en één el onder het nader te vermelden rijspakwerk schieten.

Dat aan de buitenzijde van de uitwateringssluís ter oppervlakte van 252 vierk. el, moet bestaan uit een onder en bovenroosterwerk van wiepen uit Hollandsche rijs, stijf gesponnen, dik in omtrek 30 duim, met acht banden op de el lengte vastgebonden, iedere wiep eene el uit elkander gelegd, met eene laag bladriet van 10 duim dikte en voorts met twee gekruiste lagen Hollandsche rijs gevuld, die van wiep tot wiep zijn afgeschoten, van boven bezet met kloeke tuinen, van gaarden of haringbaud, aan Walchersche staken gevlochten; beide roosterwerken om het andere kruis met een geteerd touwtje van verslagen wand, stijf aangekneld. Voorts deze tuinen ruim ter volle hoogte met puin bestort, en daar overheen getrokken eene glooijing van gesorteerde Doorniksche blokstenen, niet minder dat 26 duim, en niet meer dan 30 duim hoog, waarvan de openingen tusschen beide met fijne puin volgestopt en daarna met de uitgezifte tras en kalkkluitjes sluitende moeten gemaakt worden.

Het binnenstortebed van de uitwateringssluís, groot 63 vierk. el, alsmede het binnen en buiten stortebed van de suatie-sluís ter gezamenlijke oppervlakte van 64 vierkante el, moeten bestaan uit een bed van riet dik 10 duim en eene rijslaag van 16 duim dikte Hollandsch rijs, bezet met kloeke staakrijën op 60 duim afstand van elkander, de staken 15 duim midden op midden, bestort met 16 duim dikke puin, en tusschen die staakrijën beglood met gesorteerde Doorniksche steenen hoog 25 duim.

De stortebedden moeten zoodanig aangelgd worden, dat zij eene zuivere effene oppervlakte vertoonen, en naar hunne uiteinden eenigermate afhellen, over de breedte eenigszins hol liggen, tegen en ter hoogte van de sluisvloeren, en de bovenkant der jokdorpel gelijk komen, en op de einden met eene zware Doorniksche steenrij van 65 duim hoog gesloten.

Ter verlenging der binnenvleugels van de sluis moet de aanemer maken 300 kubieke el rijspakwerk van gewonen vorm, met Brabantsche rijsmaterialen, waarvan de ruimten tusschen de twee voorste tuinen van iedere laag met briksteen, en overigens met kleigrond moeten gevuld worden.

Artikel 13.

AANAARDINGEN, ENZ.

De aanaarding der sluizen moet dadelijk na de voltooiing der regtstandsmuren geschieden, met de alvorens afgezonderde of aan te voeren kleigronden, in lagen niet dikker dan 20 duim, die over de geheele lengte der sluis eenigszins hooger voor de afwatering van den regen liggen, alle de lagen eenigszins hellende naar de sluis, wél fijn geschorven, en door zware stampers met kloeke manschappen flink aangestampt, zoodat er, als het ware geene nazakking kan plaats hebben. De verdere opwerking van den zeedijk over en neven de sluis, alsmede van de kade voor den spuikom, moet geschieden zoo als hier boven in art. 6 is omschreven.

Op pagina 56 en 57 van het bestek ziet U een overzicht van de prijzen van het aangenomen werk en het dagloon. Een smid of timmerman kreeg per dag (10 uur werken) fl 1,30 en een steenhouwer of loodgieter fl 1,60.

"Voor een kubiek el grond over een handloop verwerkt	f	0,14
Voor iedere handloop verder	-	0,06
Wordende voor eene handloop gehouden 40 el lengte op effen grond, en 30 el in de klim, gerekend 10 op 1.		
De vierkante el winterkrammat.	-	0,12
Een strekkende el tuin hoog 15 à 16 duim.	-	0,12
100 bossen masten musterd.	-	1,80
Voor het aanbrengen van de vierk.el bezoding dik 5 duim-		0,08
" " " " " " " " " " 10 "	-	0,12
Voor een vierk.el blok of straatzoden.	-	0,18
" " " " glooijing opmaken, en met hooi- en klaverzaad bezaaijen.	-	0,05
" " " " met hooi- en klaverzaad bezaaijen.	-	0,01
" " " " gewoon rijsbeslag.	-	0,90
" " " " rijszink bermstukjes, dik 30 duim.	-	1,20
De kubiek el rijspakberm met briksteen en grond (Hollandsch).	-	1,75
Een kubiek el Brabantsch rijshout met briksteen en grond-		1,50
De el lengte mastpaal.	-	1,00
" kubieke el dennen damplank.	-	50,--
Lengtepalen en damplanken minder dan 25 duim zullen in geene aanmerking komen.		
De kubiek el bezaagd dennenhout.	-	40,--
" " " greenenhout.	-	60,--
" " " eikenhout.	-	80,--
" " " metselwerk van vlakke klinkers in sterke tras.	-	18,--

De kubiek el metselwerk in hardgraauw met basterd tras.-	16,--
" " " escozijsche steen, met dokken, ankers enz.-	90,--
100 pond gesmeed ijzer voor kleine bewerkingen.	- 40,--
100 " " " " " doken, borsten, ankers, en andere grove stukken.	- 30,--
100 pond gegoten ijzer.	- 15,--
Het last puin.	- 3,50
" " Doorniksche steen.	- 8,--
" " Vilvoordsche steen.	- 7,--

Voorts nog voor afzonderlijke werkzaamheden voor tien uren werkens:

Van eenen timmerman, smid, metselaar, verwer, strater of rijswerker.	- 1,30
Idem voor een steenhouwer of loodgieter.	- 1,60
Idem voor een gewoon arbeider, handlanger, sjouwer of opperman, aarde- of zoodewerker.	- 0,80
Idem voor een jongen ouder dan 16 jaren.	- 0,50
Idem van een kar met paard en voerman.	- 2,50
Idem " " vletaak met <u>twee</u> arbeiders.	- 2,80

De meerdere of mindere uren werkens naar evenredigheid dezer dagloonen.

Alles met aankoop, arbeidsloon, transport en spijkers daaronder begrepen.

Van deze vermeerdering zijn evenwel uitgesloten alle zoodanige werkzaamheden, of meerdere afmetingen der leverantiën, welke redelijker wijze beschouwd moeten worden onmiddellijk tot het werk te behooren, om hetzelfde overeenkomstig zijn aard en de bedoelingen van dit bestek op te leveren; zullende diensvolgens deze en alle dergelijke uitvoeringen als misstellingen zijn aan te merken, nagelaten om dit bestek niet uitvoeriger te maken; weshalve de aannemer verplicht is alle dezelve stiptelijk uit te voeren als ware zij woordelijk omschreven, ofschoon daarvan geene afzonderlijke betaling zal geschieden. Van al hetgeen er minder gemaakt moet worden dan het bepaalde zal er 10 percent in het voordeel van den aannemer komen. De vergeten post voor dit werk wordt bepaald op vijfhonderd gulden."

Het werk kwam binnen de geplande tijd gereed, en op 6 mei 1861 was de oplevering in aanwezigheid van:

God. Moors, dijkgraaf van de Noordpolder,
G.F. Ullens, gezworene van de Noordpolder,
P.J. Theuns, secretaris-penningmeester v.d. Noordpolder,
M. Melsen, dijkgraaf van de Oude Zuidpolder,
J. Jacobs Mz., gezworene van de Oude Zuidpolder,
H.A. Adan, secretaris-penningmeester v.d. Oude Zuidpolder,

Adr. Melsen, dijkgraaf van de Nieuwe Zuidpolder,
P. Hartog, aannemer der werken.

De grondgebruikers, die thans in de Vijdtpolder boeren,
zijn:

M. Hendrickx, Ossendrecht,	Gebr. Koolen, Ossendrecht,
C. Matheussens, Putte,	R. van Meir, Ossendrecht,
L. van Meir, Ossendrecht,	C. v.d. Berg, Ossendrecht,
Vic.L. Willemsens, Ossendrecht,	P. Koolen, Ossendrecht,
Mevr.Popping-Musters, Ossendr.,	W. Withagen, Ossendrecht,
L. Goris, Ossendrecht,	A. Withagen, Ossendrecht,
Fr. v.d. Zande, Ossendrecht,	C. Matheussens - V.d. Maag- denberg, Ossendrecht.

Thans is het voormalig sluiswachtershuis, als enige
boerderij in de Vijdtpolder, in gebruik bij de familie Pop-
ping - Musters.

Toponiemen die in de Vijdtpolder voorkomen zijn o.a.:
de Blaffest, de Kil, de Koeikreek en de Balkenbrug.

DE NIEUWE ZUIDPOLDER.

Hij is gelegen in de gemeente Ossendrecht en is $\pm$ 100
ha groot. In de volksmond ook "Melsenspolder" genoemd,
naar de Familie Melsen. Straks nog meer hierover.
De oorspronkelijke inpolderingen van 1429 gingen in 1570
te niet. De herbedijkingen (waaronder de "neerlanden"
zoals deze in tegenstelling tot de "opperlanden" of
hogere gronden heetten), die in 1651 plaats hadden, wer-
den door een stormvloed in 1682 weer te niet gedaan.
In 1809 is het gedeelte dat nu Nieuwe Zuidpolder heet,
heringedijkt.

In de Nieuwe Zuidpolder staan twee boerderijen.
Op het erf van elke boerderij is een woonhuis bijgebouwd.

De bewoners zijn nu Fonny en Felix Jansen (no 1 op het kaartje) en voor de andere hoeve Louis en René Willemsens (no 2 op het kaartje).

Als men in deze moderne tijd in de polder komt, dan wordt er met weinig mensen heel veel werk gedaan. De mechanisatie deed zijn intrede. Er zijn nu rustige perioden, maar er is ook een tijd met topdrukke. Dan wordt er niet op een uur gekeken en zijn de dagen heel lang.

De vrije zaterdag en/of zondag worden dan naar latere datum verschoven. Hun voorouders hebben niet kunnen vermoeden dat er zelfs 's nachts op het land gewerkt zou worden. (Er wordt dan namelijk geboerd met licht op.)

Wie waren hun voorvaderen?

De hoeve van de Gebroeders Jansen werd in 1817 gebouwd en was een zogenaamde Franse boerderij met grote binnenplaats. De thans nog ingemetselde gedenksteen in de boerderij vermeldt de volgende tekst:

"Nieuwen Zuydpolder.
bedijkt door de heer Judocus Vijdt in het jaar 1809.
Den eerste steen van dit gebouw is geleijd door
Eduard Joseph Heijvaert en Mejufrouw Justine
Johanna Augusta Vijdt.

Den 1 Juli 1817."

Het huis is niet meer in de oude staat en er is ook een stuk van afgebroken.

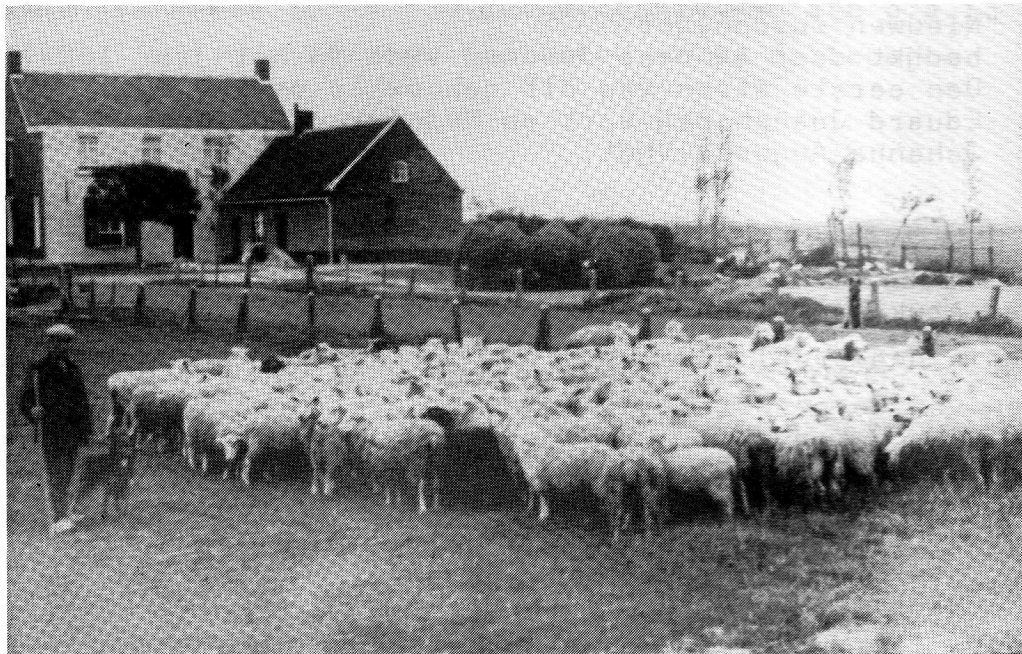
Er is heel veel onderhoud aan zo'n gebouwencomplex. Een van de gezusters Jansen wist niet precies meer of ze nu 74 of 76 buitendeuren en deurtjes moest verven voor ze rond was.

Toen later ook de Vijdtpolder was ingedijkt, hoorden ± 100 ha grond bij de boerderij. Omdat alles rondom de hoeve lag zijn hier bijna geen veldnamen. Men spreekt hier van de Nieuwe Zuidpolder in zijn geheel en van "Melsenspolder".

De naam Melsen is in de polder gebleven tot in 1952,

Hoeve, achtereenvolgens bewoond door A. Melsen, L. Melsen, F. Jansen, Wed. Jansen, J. Jansen en F. en F. Jansen. Foto uit verzameling J. v.d. Bussche.

Hoeve, achtereenvolgens bewoond door P. Melsen, P. Brouwers, V. Willemsens, P. Willemsens, Wed. Willemsens, L. en R. Willemsens. De herder is waarschijnlijk L. Musters ("de Gilles"). Verzameling J. v.d. Bussche.

toen de Weduwe Jansen - Melsen stierf.

Haar vader was Louis Melsen en haar grootvader Adrianus Melsen. Haar oom, Petrus Johannes Melsen, woonde op de andere hoeve in de Zuidpolder. Louis Melsen moet ook wel een zeer actief man geweest zijn. Hij deed niet alleen aan landbouw, maar had ook een ganzen- en hoenderkwekerij.

Louis Melsen heeft later het huis laten bouwen in Ossendrecht onder aan de berg, hoek Kasteelstraat (thans Matheussens).

Hij had geen zoon, die hem opvolgde. De broers van Louis en hun zonen hadden in Antwerpen het slagersvak verkozen boven het boeren. Eugen (als vrijgezel) bleef met zijn zuster en haar man op de boerderij.

Een nieuwe naam dus: Felix Jansen. Maar niet voor heel lang. Felix is vroeg overleden en er braken moeilijke tijden aan. De Weduwe Jansen - Melsen, met de aankomende zoons en dochter en gesteund door haar zwagers, zette het bedrijf voort. En het zal voor haar wel een verlichting geweest zijn, toen later haar zoon Julien er zijn sterke schouders onder zette.

Julien en zijn vrouw hebben zich na hun periode in alle rust teruggetrokken naast "Het Sterrebos" op Calfven, met de mededeling dat het toch allemaal snel gaat. En hun zonen Fonny en Felix, zij ploegden voort.

De andere boerderij in de Nieuwe Zuidpolder werd gebouwd in ± 1875 en zijn eerste bewoner was de reeds bovengenoemde Petrus Johannes Melsen, die gehuwd was met Isabella Melsen. In 1914 werd de boerderij overgenomen door Piet Brouwers.

Deze Piet Brouwers was misschien geen boer in hart en nieren, want hij vertrok in 1922 naar Duitsland. Ook in Bergen op Zoom is Piet woonachtig geweest, n.l. in

café "De Vier Winden".

Na hem kwam Victor Louis Willemsens, in 1898 afkomstig van de "Reigershoeve" in Berendrecht en gehuwd met Maria Jacobs uit Ossendrecht.

Deze boer woonde eerst op een hoeve in de Zuidpolder (hoeve Van Meir) en kocht later de boerderij in de Nieuwe Zuidpolder.

De oudere boeren spreken nog vol bewondering over Louis Willemsens. "Een goede boer en een dynamisch man". In de familiechroniek van de Willemsens staat ook een stuk dat is verteld door de voormalige knecht Musters (Louis de Gilles). Er waren veel boeren jaloers. Willemsens was in zijn tijd een van de grootste werkgevers in Ossendrecht: 50 tot 60 man personeel en wat losse krachten waren, vooral in het seizoen, bij hem in dienst. Hij had soms wel 4 à 500 schapen, bestemd voor de uitvoer, in quarantaine.

Hij fokte paarden en bezocht regelmatig tentoonstellingen. Ook op de markt in Goes was hij vaak aanwezig.

Hij wilde van alles op de hoogte zijn.

In de landbouw was hij een topper, onkruid dulde hij niet. Samen met Piet Jacobs van de "Berghoeve", Felix Jansen en Stan Jansen van hoeve "Calfven" verbouwde hij "bittere peen" voor de cichorei-fabriek in Ossendrecht. Ook probeerde hij nieuwe gewassen zoals: zilveruien en coleander. Wat een ander niet durfde, dat deed Louis. Hij was ook een goed zakenman.

Men zei: "Louis ging te ver. Hij wilde te veel. Maar misschien is het moeilijk met zo'n vitaliteit en zo'n vakmanschap de juiste lijn te vinden."

Na hem kwam zijn zoon Piet, die gehuwd was met Rika van Sprundel, een boerendochter uit Dinteloord.

Piet, gestart met het idee zijn vaders voetspoor te volgen, is helaas te vroeg, op 45-jarige leeftijd

gestorven.

Maar alles ging verder.

De zonen Louis, samen met zijn vrouw Angeline, en Renee, samen met zijn vrouw Henny, moesten op jonge leeftijd het bedrijf voortzetten.

Het bedrijf werd verdeeld. Louis werd boer en Renee boer en fruijteler.

Ze zetten de tradities der Willemsens voort. De vier gezinnen in de Nieuwe Zuidpolder zullen ook, terugdenkend aan hun voorvaderen, met lede ogen aanzien, dat straks, met de komst van de Zoomweg, hun gebied zal worden verscheurd.

DE OSSENDRECHTSE KAAI.

Het unieke is dat zij in drie gemeenten is gelegen. Het Havenhuis staat op Woensdrechts gebied, de spui-kom en de sluis zijn voor de ene helft Ossendrechts en voor de andere helft Woensdrechts en de buitenkil is Rillands gebied.

In verband met de aanleg van het Schelde-Rijnkanaal is de haven (no. 3 op het kaartje) verdwenen.

De sluiswachterswoning, "t Polderhuis", is in 1861 gebouwd op grond van de familie Vijdt, die deze in erfpacht afstond voor f 30,-- 's jaars.

De bouw werd voor f 3200,-- gegund aan Antonie Koolen en zijn mede-aannemers: Petrus Johannes Koolen, koopman, en Hugo Jansen, steenbakker en koopman, beiden wonende te Ossendrecht.

Toen de haven nog volop in bedrijf was, werden er veel landbouwprodukten verscheept, o.a. suikerbieten en "bittere peeën" (voor de "peekoffie").

Toen de inpolderingen in het IJsselmeer aanvingen, zijn er veel draineerbuizen van het pannenfabriek van

Hendriks vanuit de Ossendrecht haven naar dat gebied verscheept.

Als vissershaven heeft de Ossendrechtse haven ook dienst gedaan, o.a. voor de familie De Moor, die er garnalen en bot aanvoerde.

Een van de laatste activiteiten was de aanvoer van bouwmaterialen t.b.v. de bouw van de huidige Wilhelminakazerne te Ossendrecht (1952).

Op de schorren bij het haventje stond riet. Menig dak van huis en schuurtje in Ossendrecht werd bekleed met dat riet. Dit mocht men zelf afsnijden als men een bewijsje had van de sluiswachter.

Bij de haven was ook een weegbrug met huisje, waar men de landbouwprodukten kon laten wegen.

Voor het onderhoud van het haventje had de havenmeester twee mannen in dienst: Sander de Lang en Guust Hendriks.

Enige tijd geleden heeft iemand van onze werkgroep een bezoek gebracht aan de heer Janus Leyten, oud 84 jaar en wonende te Zandvliet en gezellig met hem gebuurt. Janus vertelde, dat zijn grootvader, Janus Leyten, (waarnaar hij vernoemd is), in 1861 het nieuwe havenhuis als havenmeester betrok. Zijn vader volgde grootvader op en is in 1914 vrij jong gestorven. De moeder van Janus heeft toen tot ± 1919 het havenhuis beheerd. In die tijd heeft zij kennis gekregen aan een binnenvaartschipper en voer met haar schipper voorgoed de haven uit. Janus wist ook nog te vertellen dat er vroeger soms wel acht schepen tegelijk in de Ossendrechtse haven afgemeerd lagen. Na 1919 is de Familie Musters als havenmeester gaan functioneren.

Hoogerheide, oktober 1987.   Werkgroep Toponymie:
E. Suykerbuyk
J. v.d. Bussche
A. van Pul
P. Jacobs
C.J. van Opdorp.

BRONNEN.

In verband met

De Vijdtpolder: Het Polderarchief van de gemeen-
te Ossendrecht.

De Nieuwe Zuidpolder: W.A. van Ham, Nassau-Brabant.
Kroniek van de Familie Willemsens.
Gesprekken met (oud)bewoners
van de Nieuwe Zuidpolder.

De Ossendrechtse Kaai: Het Polderarchief van de gemeen-
te Ossendrecht.
Gesprekken met betrokkenen.

VAN DE REDACTIE

De eerste aflevering van jaargang 1988 is dikker geworden, dan was verwacht. Door de lengte van de artikelen is het streefgetal van 65 pagina's per deel ruim overschreden.

Voor de komende Tijdingen zijn artikelen te verwachten over: Ossendrecht onder de loep; het Havenhuis; Zei-spreuken; Oos Ostrechts dialect vanaf de letter E; Bevolkingscijfers aangaande de dorpen van "ons" Zuidkwartier; Scherprechtters in het Zuidkwartier; Tussen Elzenhaag en Kooibos.

De redactie ziet graag meer artikelen tegemoet die niet uitsluitend over Ossendrecht handelen. Tot op heden wonen daar de meest actieve schrijvers(sters).

LAUREIJS SPERNAGHEL SCHOUT, DROSSAARD, HOOFDAMBTENAAR

Laureijs Spernaghel was een ambtenaar-op-niveau, die in de 15e en de eerste decennia van de 16e eeuw leefde. Gedurende zijn actieve leven was hij ongetwijfeld een man van aanzien.

Laureijs Spernaghel werd waarschijnlijk omstreeks 1450 geboren als zoon van "meester Claus Boudenssoon, docto-
toir in de medicinen t'Antwerpen". Zijn moeder was "Jouffrouw Dorff Poppe Hoymansdochter van Zierikzee".(1)

Hij huwde met Margriete, naar men algemeen aanneemt een bastaarddochter van Adriaan van Kruiningen. Adriaan van Kruiningen overleed circa 1449, terwijl Margriete "omtrent Bamissdage 1529" stierf. (2)

Hieruit moet dus blijken dat Margriete 80 jaren of ouder werd, een voor die tijd zeer, zeer hoge leeftijd. Enige twijfel omtrent deze Adriaan is misschien niet overbodig.

Door zijn huwelijk met Margriete verkreeg hij van zijn aange-
getrouwde familie belangrijke ambten en gunsten.

De Heren van Kruiningen hadden rechten in Woensdrecht waarover Spernaghel schout en rentmeester werd.

Op 17 maart 1476 gaf Ridder Jan van Kruiningen, de halfbroer van Margriete, ter gelegenheid van het huwe-
lijk van Laureijs en Matgriete een erfrente van 20 kro-
nen per jaar op de tienden van "Heer Wissendijk". (3)

"HeerWissendijk" was een poldertje en/of vervening ten N.W. van Woensdrecht.

Een bevestiging van deze schenking vond plaats op 26 december 1497. Op die datum verklaarden de schepenen

van Kruiningen dat Joris van Hove, als klerk van de Heren van Kruiningen, getuigde dat eerder gemelde schenking heeft plaats gevonden. (4) Jan van Kruiningen, haar halfbroer, blijkt dan reeds te zijn overleden.

Bij de bevestiging van de erfrente op 26 december 1497 hadden de Heren van Kruiningen hun laatste rechten te Woensdrecht reeds verkocht aan Jan van Walhain, ofwel Jan III van Glymes.

De Heren van Kruiningen, die Woensdrecht vanaf circa 1250 hadden bezeten, droegen in 1492 en 1493 hun laatste rechten aan de genoemde Jan van Walhain over. Het waren Jan V van Kruiningen en zijn broer Adriaan III, die-als toenmalige heren- hun rechten overdroegen. Zij beiden waren (halve) achterneven van Margriete.

OPPERSCHOUT

Laureijs Spernaghel behield zijn ambten.

Op 31 januari 1500 klom hij, bij benoeming door Jan III van Glymes, op tot opperschout van de dorpen ten zuiden van Bergen op Zoom.

Laureijs Spernaghel werd dus opperschout over Borgvliet, Hildernisse, Zuidgeest, Putte, Huijbergen-West, Ossenrecht en vanzelfsprekend ook Woensdrecht, waarvan hij al schout was. (5)

Of Hoogerheide er ook bij hoorde is niet duidelijk.

Alhoewel niet duidelijk genoemd mogen we aannemen van wel. Hoogerheide was een leen van geringe omvang, waarmee Godevaart van der Dilft in 1353 door Hendrik van Boutersem, Heer van Bergen op Zoom, werd beleend.

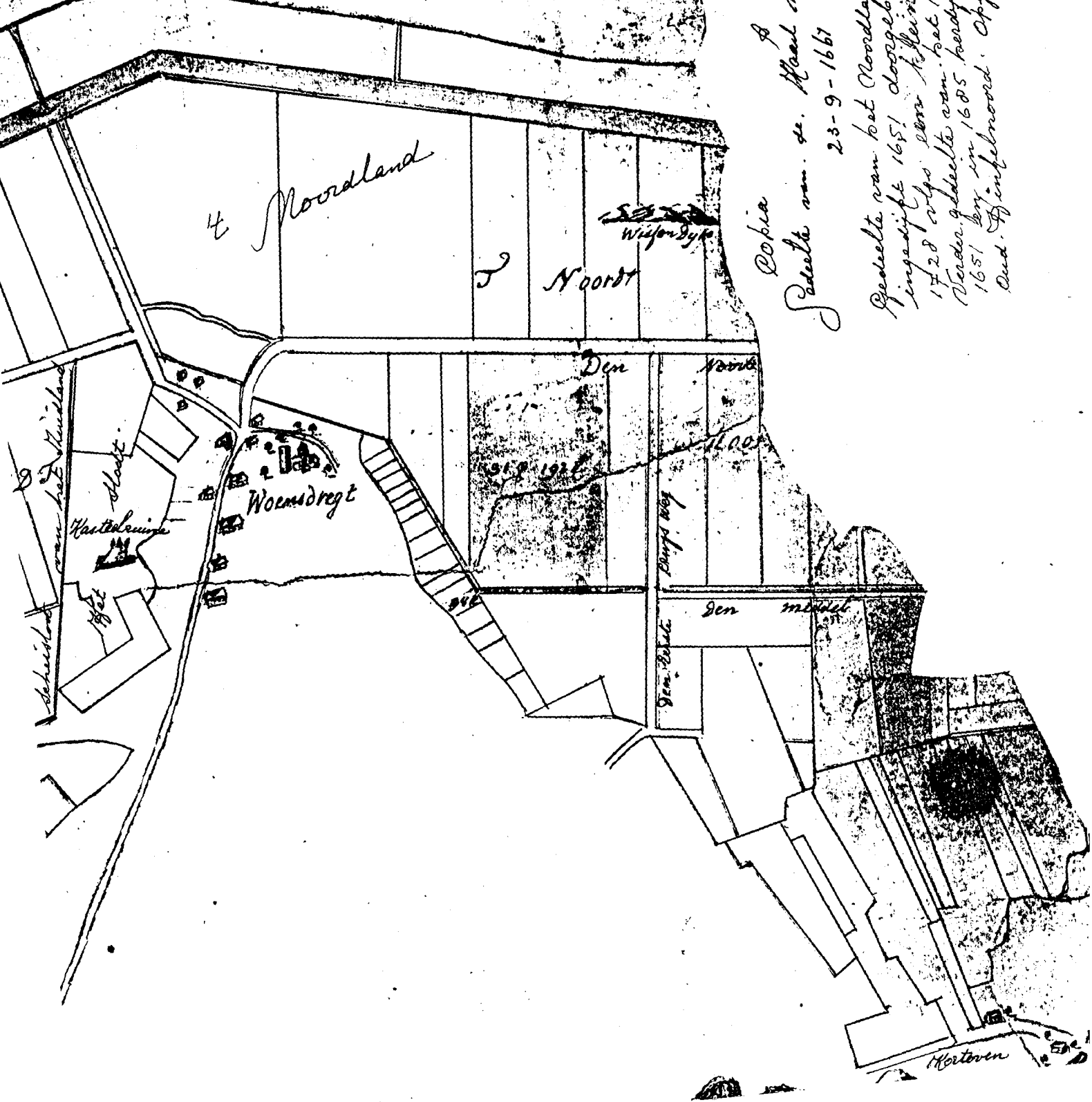
HET SLODT

Binnen Woensdrecht was de koek nog niet op voor onze

de beste Conste van geometria: aetum
Moyses 1661²³
aen de welcke origineel is. Deese Copie
te aardeert bij mijn oordeel

Den Aggen

4 Noordland

Noord

Wierdyk

Copia

Sedele van de Maet moesen
23-9-1661

Producte van het Noordland van Noordrecht
Aangevonden 1651 doorgeboopen 1675 en in
ingedijft 1651 doorgeboopen 1675 en in
1728 vlogs een klevend tpaet heracht
Vender gedeelte van het Noordland ingedijft
1651 by en 1685 heracht 88 gemeen hndt
Oud. Ginfelmoed. Opgebaet 1728

Schuisland
van het Noordland
Hastelruine
1728

Den Noord
Den Noord

Horteren

opperschout. In 1503 kreeg Laureijs Spernaghel van Jan III van Glymes in leen: "Het huys met den berch, de ghracht, neerhoff ende dreeff", namelijk het kasteel van Woensdrecht, afkomstig van de Heren van Kruiningen. In 1521 beleende Jan III van Bergen Laureijs Spernaghel in Woensdrecht nog met 30 à 31 gemeten land en gors, eveneens van Kruiningen afkomstig.

Intussen was Laureijs Spernaghel al op jaren gekomen. In verband hiermee gingen deze goederen nog dezelfde dag over naar zijn kleindochter Johanna van der Heyden.
(6)

In 1528 zijn het kasteel en de genoemde landerijen 30 à 31 gemeten, genaamd "Het Slodt", met elkaar verenigd.(7) Het was Lijbrecht de Hertoghe - hij werd in 1527 drossaard van het gehele land van Bergen op Zoom- die deze goederen in 1528 verenigde. (8)

Het kasteel, of beter de ruïne van het kasteel, met een groot gedeelte van het leen "Het Slodt" staat afgebeeld op een detail van de kaart van Abraham Moyses uit het jaar 1661 - 23-9, dat U in dit artikel aantreft. Het kasteel stond op een heuvel tegen de polderrand nabij de huidige hoeve "Beyaarts".

Het leen "Het Slodt" bleef zeer lang bestaan. In 1722 was het een leen, waaronder dertien percelen werden begrepen.

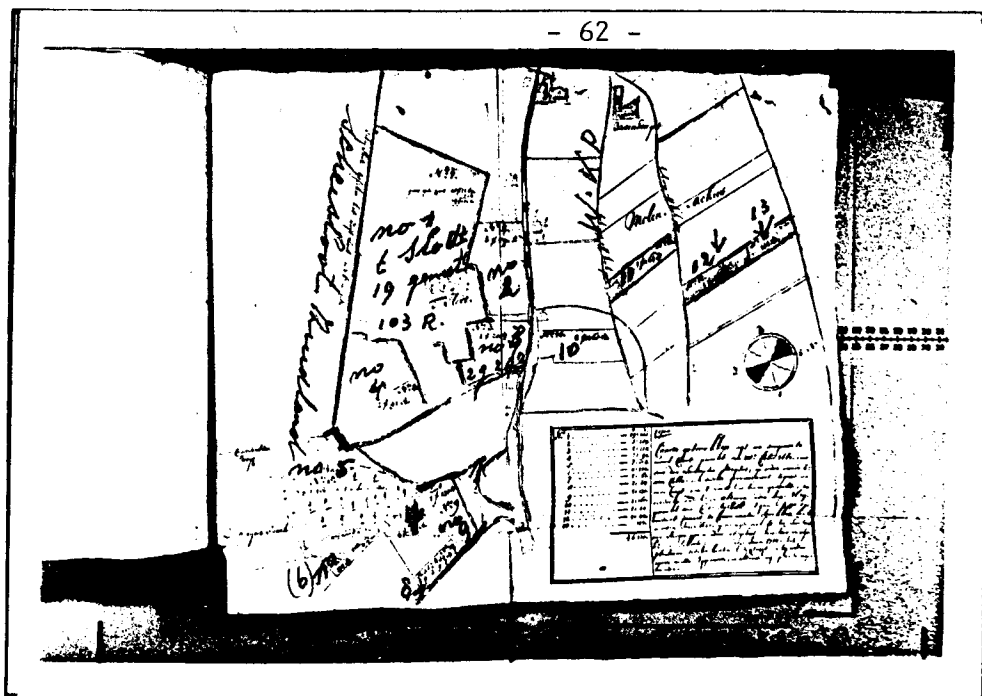
Het geheel werd als volgt aangeduid:

"Leen Het Slodt getrocken uyt de orginele landcaerte gemaect 18 febr. 1661 door den landmeter Moyses. Hetgeen accordeert immers de forme de stucken lands inden jaere 1632. copie 1722."

Zie detailkaartje Nr Leenhof - C 19 van Plaatman 1722 naar een kaart van Moyses die zich, volgens de tekst, baseerde op de "stucken lands inden jaere 1632." Met deze uitleg zal men de tekst zeker begrijpen. Het bijge-

Nr: Leenhof - C 19

Orig.in: inv.nr.20

Titel: (kaart van het leen genaamd 't-Sloldt)

Auteur: Adr. Plaatman

Druk/Uitgave:

Plaats/Jaar: 1722, naar een kaart door
landmeter Moijses d.d. 1661.

Uitgever-Drukker:

Schaal:

Oriëntatie: west-noordwest

Maat: 44,8 x 37,8 cm.

Aantal bladen: 1

Techniek: inkt, ingekleurd

Materiaal: papier

Neg.nr: 595/1

Dia-nr:

Aantekeningen: Inv.nr.20, na folio 523 (Hingman nr. 4774)

gevoegde kaartje, ontleend aan het leenboek, geeft met de tekst hieruit in 1722 de navolgende percelen.

1. Het Slodt tot de scheisloot v.h. Zuidland		19 gemet 103 roeden
2. Tussen Het Slodt en de dorpsweg Dorpsstraat	3 g.	255 r.
3. Hoek Dorpsstraat-(Nauwe Straatje) Tuinstraat	2 g.	255 r.
4. Hoek Tuinstraat - Marktje (Cuijvezandseweg)	2 g.	292 r.
5. Bosch en weitje oostelijk van het Marktje	7 g.	134 r.
6. Weiland Oost nr. 5		110 r.
7. Weiland Noord-Oost 5	2 g.	62 r.
8. Bos tussen Onderstal Oost no. 7		234 r.
9. Tegen het hoge, Onderstal en no 7	1 g.	275 r.
10. Tussen Dorpsstraat en (Westelijk Kerkpad)	2 g.	165 r.
11. Tussen W.K.P. en nu Rijzende weg	1 g.	64 r.
12 en 13. N.W. Rijzendeweg	1 g.	44 r. + 133 r.
	<u>1 g.</u>	<u>177 r.</u>
Totaal		46 gemet 130 roeden

De tussen haakjes geplaatste benamingen zijn de oudst bestaande, de ernaast geplaatste de huidige namen.

PANDLENEN A: Heerlijkheid Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost.

We keren terug naar Laureijs Spernaghel en zijn andere ambten en bevoegdheden.

In 1505 was de Heerlijkheid Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost met de hoge en middelbare heerlijke rechten door geldgebrek van de "Opperheer", de "Hertog van Brabant",

in het bezit gekomen van Peter van der Voirt, Heer van Vilvoorde. De Heerlijkheid werd, zoals men dat indertijd noemde, "op den block ghebracht".

Deze Peter was Raadsheer van het Hof van Brabant. In 1507 ging dit pandleen over aan Jan III, Heer van Bergen op Zoom. Naar uit de nog volgende stukken blijkt, trad Laureijs Spernaghel, na de overname door "Bergen", er als "de" schout op.

De schriftelijke overdracht van genoemde heerlijkheid door Van der Voirt aan Jan III van Bergen vermeldde o.m. de volgende passage: "meester Peteren (V.d. Voorde) sijnen hoiren ende nacomelinghen, oft saecken van hem hebbende vande nu voirt aen vanden Hertoghdomme van Brabant sonder middel tot eene volle leene soo langhe en totter tijd toe, dat de gelofte ende gequeten sullen wesen".

getekend: "Meester Janne van Lathem 8 may anno 1507. Inden naam ende tot behoef van Heere Janne III van Berghen op ten Zoom bij coope gedaen tegen meester Peeteren van der Voirt".(10)

Peter van der Voirt had zich na de koop van de heerlijkheid in 1505 ook de lagere rechtsmacht, die hij niet had gekocht, aangematigd. Hij gedroeg zich in deze dus als een usurpator. (11)

De Heer van Bergen trad helemaal in de voetsporen van Peter van der Voirt. Ook hij gedroeg zich alsof hij alle rechten bezat.

De ondermeier Corneliss Gobben en de schutter Jcopp Gieliss, die zich volgens hun ambt -zo blijkt uit het geheel van de stukken- terecht met de lagere rechtsmacht bemoeiden, ondervonden de inbreuk van "Bergen".

In het kader van dit artikel is het niet doenbaar alles in het geheel weer te geven.

De, naar het oordeel van de schrijver, voornaamste passage betreffende een inbreuk op de uitvoering van hun ambt aangaande Gobben en Gieliss, volgt hieronder.

"Lauwereijs Spernaghel , Drossart des Heeren van Berghen, bij sijne dienaren des snachts ende bij onteijden den ondermeijer Corneliss Gobben, en den scutter Jacopp Gieliss van henlieden uijt doen haelen met gesphannen stelen boeghen, als straatroevers oft Quatdoenders, ende alsoe gevanghen gheleijt tott den Huijsse van den drossaet vorseijden tot Woensdrecht."(12)

Laureijs Spernaghel toonde zich dus een zeer trouw dieenaar van zijn Heer Jan III van Bergen binnen de "Heerlijkheid Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost". Het geval met de ondermeier en de schutter spreekt hier voor zichzelf. De schout in de opgemelde heerlijkheid werd vóór de periode van de verpanding, 1505-1519, benoemd door de Hertog van Brabant.

Gedurende de verpanding geschiedde de benoeming tot schout door de plaatselijke pandheren.

Het was dan ook door dit gegeven dat Laureijs Spernaghel "drossaat" van de Heerlijkheid Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost werd.

De rechten van Jan van Glymes in de heerlijkheid Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost eindigden in de jaren 1518/1519.

Dat hier geen juist jaartal is vermeld is gelegen in het feit dat door twee verschillende bronnen, twee verschillende jaartallen zijn genoemd.

In één van de vermelde jaren werd het pandleen Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost ingelost.

De Abdij van Tongerlo schoot hiervoor de benodigde gel-

den aan de Hertog van Brabant (Karel V) voor. Tongerlo had voor de verpanding in 1505 als leenheer van de Hertog van Brabant vele rechten in dit gebied bezeten. De abdij werd voor haar goede diensten maar slecht beloond. Zij moest nog jaren wachten alear het haar rechten aldaar herkreeg.

Voor Laureijs Spernaghel was het in de heerlijkheid Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost na het inlossen van de pandheerlijkheid nog niet afgelopen. Laureijs bleef onder Karel V, als Hertog van Brabant, schout voor de middelbare justitie. Dit behelsde het uitspreken van "straffen", die geen zware delicten betroffen. Halszaken "Galgh en Puth", zoals moord, doodslag, zware diefstal, verkrachting, enz. vielen hier niet onder. Zware criminele delicten, zoals voornoemd, werden door de markgraaf van Antwerpen, als schout van het land van Rijen, berechtigd. Als hoogste Heer gold natuurlijk de Hertog van Brabant.

Laureijs Spernaghel, als schout voor de middelbare justitie, haalt hierover een en ander aan in zijn rekening van 1521 - 1522: "Vander heerlijkheidt van Essche ende Calmpthout de hooghe heerlichheit en kennisse van alle criminele saeken daeronder gebuerende wederomme genomen sijnde totten kennisse vanden Marcgrave van Antwerpen daer onder die alteijt geressor-teert hadde sonder dat dije scouth bij szijnder Questioniën oft andersints eenighe kennisse oft last daeraff behoirt te hebbene." (13)

Wat de middelbare justitie betrof en dus ook Spernaghel, ressorteerde Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost onder Kontich-Land van Rijen.

PANDLENEN B: Zandvliet-Berendrecht-Stabroek.

Dat over deze pandlenen zoweenig aan het papier wordt toevertrouwd, heeft wel degelijk een oorzaak. Veel is er over deze pandlenen niet voorhanden. In het algemeen beperkt men zich tot de voornaamste feiten, zodat wij in deze niet veel anders kunnen doen.

In 1510 verkreeg Jan III van Glymes door inpanding rechten in Zandvliet, Berendrecht en Stabroek. In dat jaar werd Laureijs door genoemde heer van Bergen tot "Drossaerd" van Zandvliet, Berendrecht en Stabroek benoemd. (14)

Deze heerlijkheden werden resp. in 1561, 1559 en 1561 weer ingelost. Hierdoor hielden de rechten van "Bergen" in deze gebieden op te bestaan.

Toen genoemde pandheerlijkheden werden ingelost was Laureijs Spernaghel al vele jaren overleden. Hij is echter wel degelijk drossaard van deze heerlijkheden geweest. Rond hem is dit artikel en ook dit korte subhoofdstuk geschreven.

Rond 1520, Laureijs Spernaghel is dan al een oud man geworden, moet hij een teveel aan ambten hebben gekregen. De jaren hebben zich ongetwijfeld doen voelen. In het latere Zuidkwartier werden in de jaren 1522 (15) en 1524 plaatselijke schouten benoemd. (16)

Lijbrecht de Hertoghe, dezelfde die "Het Slodt" verenigde, was, zoals gezegd, in 1524 drossaard van het latere Zuidkwartier en het gehele land van Bergen. (17)

Laureijs Spernaghel was toen, wat zijn ambten betreft, zo goed als van het toneel verdwenen. In hetzelfde jaar 1524 legde Laureijs ook het schoutsambt van de middelbare justitie in de heerlijkheid Essen-Kalmthout-

Huijbergen-Oost neer.

"Welcke heij hem een wijle teijts bedient ende bewaert heeft (en) hem van denselven Scoutethscape mits seijnder oudheijt verdraghen heeft." (18)

Op 16 augustus 1524 is hij aldaar nog wel door een "Bergenaar" Hubrecht, een bastaard van Jan II metten Lippen, opgevolgd.(19) Deze liet op 5 mei 1556 zijn testament maken. Na 1558 is er van deze Hubrecht geen sprake meer. (20) Hubrecht is nog ten tonele gevoerd omwille van de "Bergse" banden met de Heerlijkheid Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost in die tijd. Men mag een en ander als de laatste uitloop van de "Bergse" periode, vanaf 1507, zien.

Laureijs Spernaghel, de man die de centrale figuur is in dit artikel, behoorde in 1558 al lang niet meer tot de levenden. Een jaar vóór zijn vrouw stierf hij op Allerheiligen (1 november) 1528.(21)

BESLUIT.

De voor zijn tijd zeer lang levende man bleef, gezien zijn antecedenten, werkzaam tot het einde. Iets wat op die ouderdom en die tijd hoogst zelden voorkwam.

Hij moet dus een krachtig en vitaal man geweest zijn. Al de dorpen van ons Zuidkwartier, en de verder aangehaalde, hebben hem ervaren.

Zijn leven speelde zich af in een periode van de geschiedenis, waarin het naar rato van de tijd niet aan welvaart ontbrak. In die tijd kenden onze dorpen vrij hoge inwonertallen en waren Antwerpen en Bergen op Zoom bloeiende steden. De grootste overstromingen in de zestiende eeuw en de tachtigjarige oorlog moesten nog komen. Aan deze rampen is hij "ontsnapt".

Laureijs Spernaghel, een memorabel man uit een memorabele tijd. De tijd van de overgang van de Bourgondiërs

naar de Habsburgers.

Zijn naam heeft geklonken in onze streek. De naam van een zeer belangrijk man, die het waard is in de naamgeving van onze straten en pleinen behouden te blijven.

Hoogerheide, 7 januari 1988. A.J. Pijnen.

VERKLARINGEN.

A.A.T.: Algemeen Archief Abdij van Tongerlo.

R.A.B.: Rechterlijk Archief, Gemeentearchief Bergen op Zoom.

A.R.R.: Archief Raad- en Rekenkamer, Bergen op Zoom.

G.A.B.: Gemeentearchief Bergen op Zoom.

NOTEN.

1. R.A.B. R. 391 folio 96 verso acte d.d. 15 mei 1483.
2. Memoriaal Melis Bleck, Schout van Woensdrecht, fol. 17 recto.
3. A.R.R. inventarisno 311.
4. A.R.R. inventarisno 369 en A.R.R. inventarisno 139/0.
5. A.R.R. inventarisno 51, folio 31 recto.
6. Leengoederen en leenmannen van de Heerlijkheid Stad en land van Bergen op Zoom, W.A. van Ham, 1969 pos 77.
7. Ibidem, pos 78
8. A.R.R. inventarisno 51, folio 115 recto en 138 recto.
9. Archief Leenhof. Leenregister, invenatrisno 20 G.A.B.
10. Gedenkschriften Aloude Heerlijkheid Essen-Kalmthout-Huijbergen-Oost, 10e jaargang. Jaarboek 1943-1950 van G. Meeusen. Ontleend aan codice Teudorum Brabantia folio 366. Rijksarchief Brussel.
11. Losse stukken A.T.T. Fonds Kalmthout.
12. Gedenkschriften 1950. Gerard Meeusen.
13. Ibidem.
14. A.R.R. inventarisno 51, folio 93 verso.
15. Ibidem inventarisno 51, folio 137 verso.
16. Ibidem inventarisno 51, folio 139 verso.
17. Ibidem inventarisno 51, folio 115 recto en 138 recto.
18. De Spijcker. Essen 1960 nr. 1 blz. 1 t/m 7. G. Meeusen.
19. Ibidem.
20. Ibidem.
21. Memoriaal Melis Bleck, schout van Woensdrecht, fol. 17 recto.

TUSSEN ELZENHAAG EN KOOIBOS...

ligt onze heemtuin in wording. In deze zin ligt het een en ander besloten, waarvan wij U een nadere uitleg gaan geven.

Enige tijd geleden heeft een handjevol enthousiastelingen de koppen bij elkaar gestoken en besloten ruimte te scheppen om eenieder in de gelegenheid te stellen op een eenvoudige manier kennis te komen maken met wat er zoal in onze eigen streek aan wilde planten groeit en bloeit. Welnu, er werd om te beginnen een plaats gezocht waar dit gerealiseerd kon worden. Door de vereniging Namiro (Natuur, Milieu en Ruimtelijke Ordening), trotse beheerder van het Kooibos, compleet met bijenkorven en imker, werd welwillend het aangrenzende terrein in bruikleen aan ons afgestaan. Bij nadere inspectie hiervan sloeg de schrik ons wel om het hart. Er viel heel wat te schonen.

Intussen is er nogal heel wat geploeterd en de eerste mijlpaal bereikt. Schoon is het!

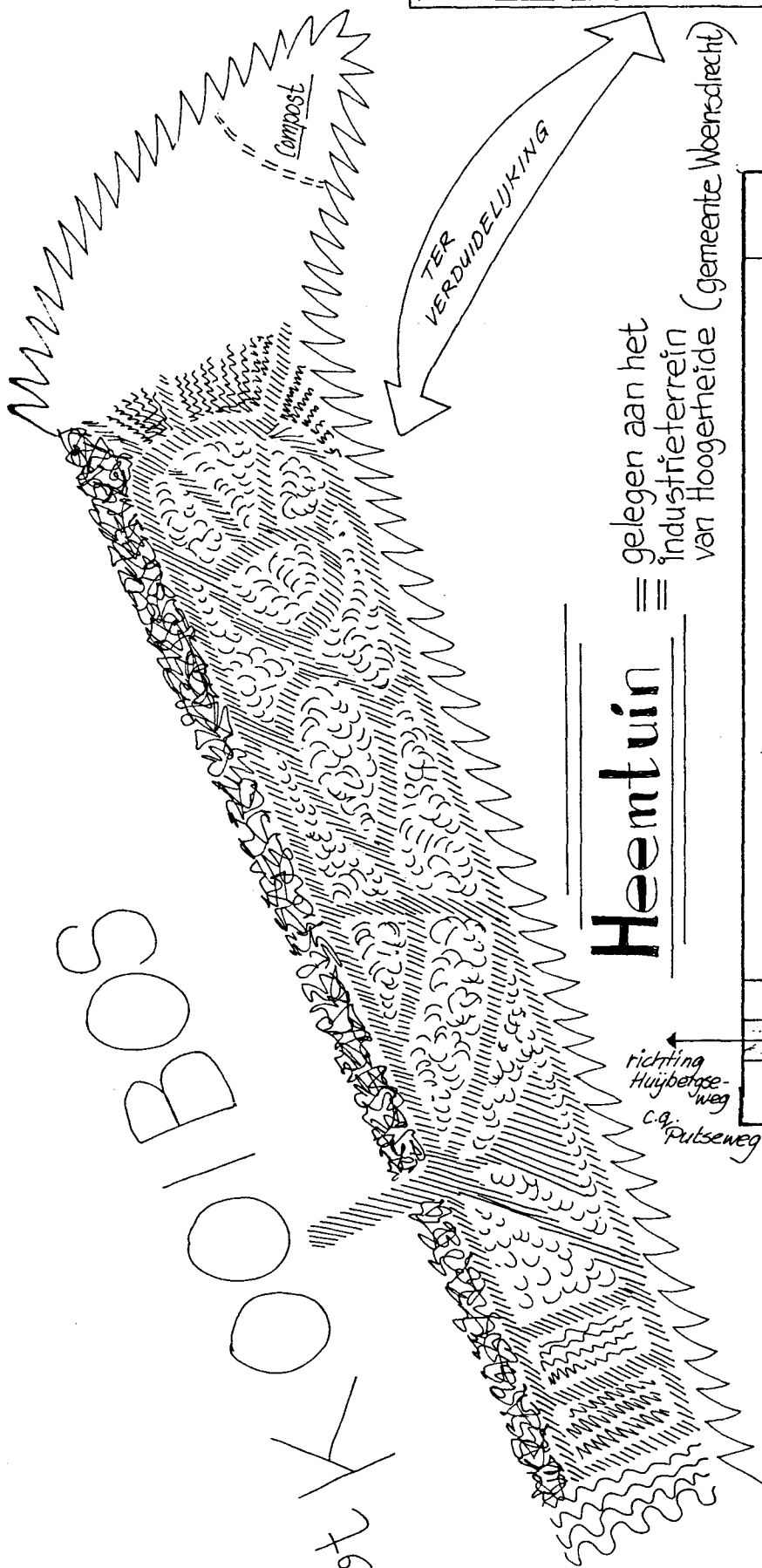
Er is natuurlijk geen fantasie voor nodig om te weten hoe koud en verlaten de tuin er gedurende de winter bij ligt. Beschut door elzenhaag en Kooibos ligt de met winterrogge ingezaaide grond te wachten op het voorjaar. Over enkele weken zal deze rogge ondergespit worden, zodat de zeer schrale grond wat voedzamer wordt. Daarna kan een begin gemaakt worden met het aanleggen van de tuin.

Met behulp van de tekening hiernaast laten wij U zien hoe dit alles gestalte moet krijgen.

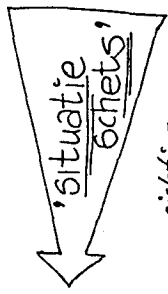
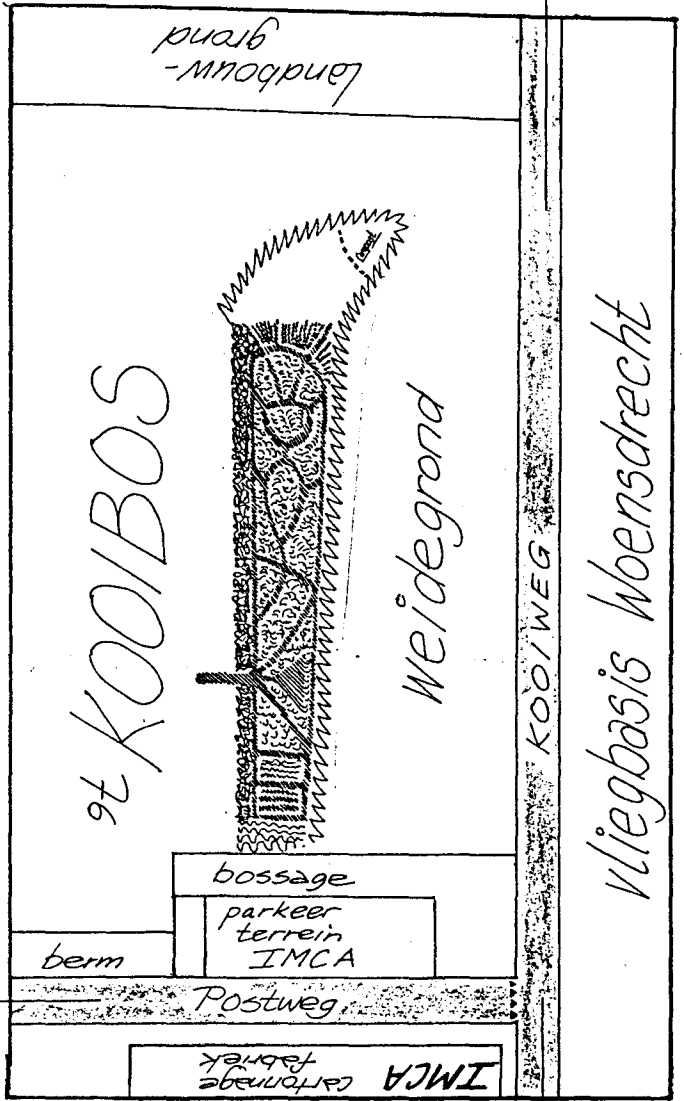
Op het ogenblik is de elzenhaag de enige beplanting. Kinderen van diverse basisscholen van de gemeente Woensdrecht hebben deze elzen in het najaar reeds geplant.

Over deze els willen wij U nu iets gaan vertellen.

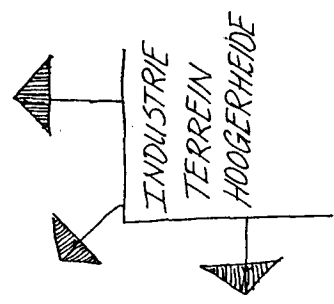
	klinkers
	schaduw-planten
	heemplanten
	zaai-bed kweek-bed
	winterrogge
	zwarte elzenhaag
	haver
	gerst

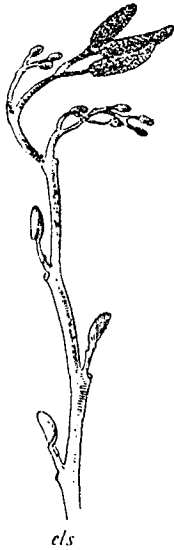
Heemtuin = gelegen aan het industrieterrein van Hoogerheide (gemeente Woensdrecht)

9t KOOI/BOS

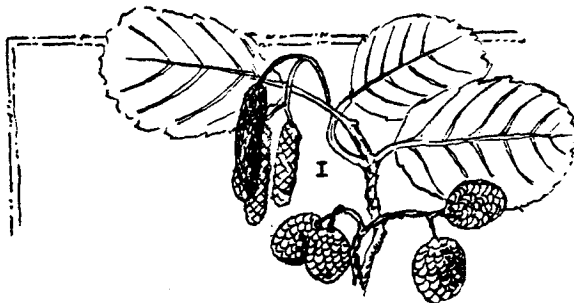

Men behoeft geen fantasie te hebben om te weten hoe koud en verlaten onze heemtuin erbij ligt rond de jaarwisseling. Beschut door het Kooibos aan de ene kant en de nieuw aangeplante Elzenhaag aan de andere kant, ligt de met winterrogge ingezaaide tuin te wachten op het voorjaar. Welnu, om de tijd te korten - U hebt al gelezen dat we in de tuin niet veel omhanden hebben - gaan we U iets vertellen over de zwarte els.

Zwarte els, *Alnus glutinosa*.

De naam "Els" is afgeleid van de zeer oude Latijnse naam "Alnus". Het Latijnse "glutinosa" betekent "klee-
verig", wat betrekking heeft op de knoppen en de jonge bladeren. De toevoeging "zwarte" heeft te maken met de donkerbruine schors van de jonge bomen.

De jonge takken zijn glad, maar voorzien van harsblazen en vrij kleverig. De schors van de jonge boom is glad, glanzend en donkerbruin, later worden ze donkergrijs en geschubd.

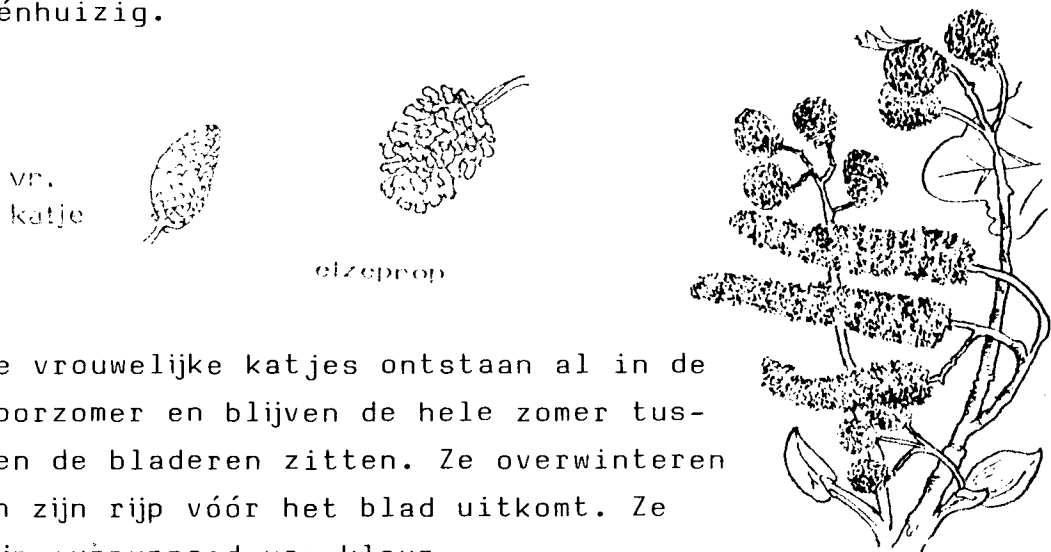
Het blad is kaal, donkergroen en breed afgerond of aan de top ingekeept. De knoppen staan op een steeltje en zijn min of meer kleverig en bruinachtig violet van kleur.

De bladeren staan verspreid aan de tak en hebben een onregelmatig gezaagde bladrand. De bovenkant is donkergroen, de onderkant lichtgroen. Het blad valt in groene toestand af, zodat de els geen herfstkleuren vertoont.

Elzen lopen begin mei uit en in de volksmond beweert men dat de koekoek tegelijk met het elzeblad komt.

Is het elzeblad zo groot als een duit
Dan komt de koekoek eruit.

Kenmerkend voor de zwarte els (eveneens de grauwe els) is de flink ontwikkelde eindknop. Daaruit ontwikkelen zich de mannelijke en vrouwelijke katjes. De els is dus éénhuizig.

De vrouwelijke katjes ontstaan al in de voorzomer en blijven de hele zomer tussen de bladeren zitten. Ze overwinteren en zijn rijp vóór het blad uitkomt. Ze zijn purpurrood van kleur.

In het voorjaar maart/april gaat de els bloeien. De bloemen zijn erg klein. De mannelijke katjes ontwikkelen zich in het voorjaar. De katjes zijn lang en bevatten ontzettend veel stuifmeel.

Indicatie: Een meeldraadkatje van gemiddelde lengte bevat 75 schubben. In ieder schubje zitten 12 meeldraden. Eén katje heeft dus 900 meeldraden. Eén meeldraad heeft $\pm$ 7000 stuifmeelkorrels, dus één katje bevat 6.300.000 stuifmeelkorrels.

De wind zorgt voor de verspreiding van het stuifmeel. Het blad zit nog niet aan de boom, dus de wind heeft er veel vat op.

elzeproffen en zandje

Als de bloempjes met de stampers worden bestoven en bevrucht door het stuifmeel, ontstaan elzeproffen, kleine bruine kegeltjes.

Tussen de schubjes zitten platte vruchtjes. Aan één kant zijn ze met lucht gevuld, waardoor ze gemakkelijk door wind en water verspreid worden, als ze niet worden opgegeten door hongerige sijsjes.

De els is een boom, die dikwijls groeit langs de waterkant en zich daarin spiegelt.

Aan de wortels zitten kleine knolletjes waarin zich zwammen (straalzwammen) bevinden, die in symbiose met de els leven. Ze kunnen vrije stikstof uit de lucht binden. Elzebladgrond, die snel verteert, is dan ook buitengewoon rijk aan stikstof.

Elzen worden nogal eens gebruikt als windkering om boomgaarden en bollenvelden, soms getopt als een knotwilg.

Gebruiksmogelijkheden: klompen maken.

In het verleden is er bij de buskruitfabricage gebruik van gemaakt.

De els komt van nature voor in deze streek, overigens strekt het verspreidingsgebied van de zwarte els zich uit van Engeland/Ierland tot ver over Europa, Siberië en Klein-Azië.

De volgende keer zullen we U verder vertellen over al wat gaat groeien en - hopelijk - bloeien in de tuin.

Hoogerheide, januari 1988. Namens de werkgroep Heemtuin,
Riet van Beveren
Maria van Gerwen.

Contactadressen van de werkgroepen van de Heemkundekring
"Het Zuidkwartier" per 1 maart 1988.

1. Heemschut. Dhr L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-12546
2. Toponomie. Dhr. C. van Opdorp, Pr. Clausstraat 3
4631 LZ Hoogerheide, tel. 01646-13830
3. 't Kwartier. Dhr. C. Flipsen, Rijzendeweg 48
4634 TZ Woensdrecht, tel. 01646-12389
4. Distributie. Mej. M. Bastiaanse, Tulpstraat 11
4645 CS Putte, tel. 01645 - 2794
5. Archeologie. Dhr. A. Buys, Bossestraat 11
4634 RG Woensdrecht, tel. 01646-12201
6. Oude Handwerktechnieken.
Mevr. E. Suykerbuyk - v. Agtmaal, Raad-
huisstraat 114, 4631 NJ Hoogerheide,
tel. 01646 - 12536
7. De Zanggroep. Mevr. M.J. Pijnen-Verresen, Mgr. Poels-
straat 43, 4631 CA Hoogerheide,
tel. 01646 - 12895
8. Redactieraad. Dhr. A. Pijnen, Mgr. Poelsstraat 43
4631 CA Hoogerheide, tel. 01646-12895
Copie inleveren bij: Dhr. L. Timmermans,
Duinstraat 36, 4631 KV Hoogerheide
9. Documentatie. Dhr. A. van Pul, Duinstraat 40,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-13423
10. Oude talen, gezegden, spreuken, etc.
Dhr. W. Groffen, Antwerpsestraatweg 129,
4631 RA Hoogerheide, tel. 01646-12441
11. Evenementen. Vacant
12. Heemtuin. Mevr. M. van Beveren, De Tulp 1,
4631 AJ Hoogerheide, tel. 01646-14735
13. Kruidentuin. Mevr. J. Bruyns-Soffers, Duinstr. 54a,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-13264
14. Museum. Dhr. L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-12546

Het bestuur verwelkomt suggesties van onze leden voor
eventuele andere werkgroepen.

Op de voorplaat een fragment van de
kaart van Jacop van Deventer,
cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd
met toestemming van de uitgever,
M. Nijhoff te 's Gravenhage.